

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΖ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Η σημασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Το «Ηπειρώτικο Μοιρολόι» και ο σχεδιασμός της στρατηγικής για την εγγραφή του στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (UNESCO 2003).

ΤΜ.ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Επιβλέπων:

Ιωάννης Ιωαννίδης

Σπουδαστής:

Ιωάννης Τσούκας

ΑΘΗΝΑ – 2022

Περίληψη

Η προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί μείζον ζήτημα για τα κράτη και τις τοπικές κοινότητες, που έχουν την ευθύνη για την διαφύλαξη τους. Μετά την υπογραφή της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO το 2003 η συζήτηση για την προστασία των άυλων πολιτιστικών στοιχείων της ανθρωπότητας άνοιξε τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η χώρα μας κατάφερε να εγγράψει 55 στοιχεία στο Εθνικό Ευρετήριο, 8 στοιχεία στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (UNESCO) και 1 στοιχείο στον Κατάλογο Καλών Πρακτικών Διαφύλαξης. Μετά από 20 περίπου έτη ισχύος της Σύμβασης, η έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς έχει συνδεθεί με τους όρους της βιώσιμης ανάπτυξης και του πολιτιστικού τουρισμού παρέχοντας στις τοπικές κοινότητες νέες προοπτικές.

Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι έχοντας τις απαρχές του στο μοιρολόγι, που αποτελεί το αρχαιότερο είδος τραγουδιού που τραγούδησε ο άνθρωπος αποτελεί αναμφίβολα πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών, όπως το βιώνουν οι ίδιοι και όπως έχει μεταδοθεί σε αυτούς εδώ και γενεές από τους προγόνους τους. Η εξέλιξη του μοιρολογιού στο πέρασμα των χρόνων από απλό θρηνητικό τραγούδι που έψελναν επαγγελματίες μοιρολογίστρες, κατά την διάρκεια των κηδευτικών εθίμων της Ηπείρου, σε πολυφωνικό αρχικά και στη συνέχεια σε ορχηστρικό τραγούδι, που τραγουδιέται σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις, το καθιστούν μοναδικό παγκοσμίως. Η μοναδικότητα αυτή μπορεί με την καθοδήγηση της διοίκησης και με σωστή πολιτιστική διαχείριση να αποτελέσει για τις τοπικές κοινότητες εφαλτήριο ανάπτυξης, αναδιοργάνωσης και δημιουργίας.

Λέξεις Κλειδιά

Άυλη Πολιτιστική

Ηπειρώτικο Μοιρολόγι

Διαφύλαξη

Τοπικές Κοινότητες

Βιώσιμη Ανάπτυξη

Αντιπροσωπευτικός Κατάλογος Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας
(UNESCO)

Abstract

The protection of intangible cultural heritage is an important issue for states and local communities, which are responsible for its preservation. After the signing of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage of Humanity in 2003, the debate on the protection of the intangible cultural heritage of mankind has opened up both nationally and internationally. Greece has managed to register 55 items in the National Index, 8 items in the Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity (UNESCO) and 1 item in the List of Good Preservation Practices. After about 20 years of the Convention, the concept of intangible cultural heritage has been linked to the terms of sustainable development and cultural tourism, providing local communities with new perspectives.

The Epirotic lament having its origins in the lament, which is the oldest type of song sung by man, is undoubtedly a cultural heritage of the Epirotes, as they experience it and as it has been transmitted to them for generations by their ancestors. The evolution of the lament over the years from a simple lament song sung by professional mourners during the funeral customs of Epirus to polyphonic initially and then to an orchestral song sung at all social events makes it unique worldwide. This uniqueness, with the guidance of the administration and with proper cultural management, can be a springboard for development, reorganization and creation for local communities.

Key Words

Intangible Cultural Heritage

Epirus Lament

Safeguarding

Communities

Sustainable Development

Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity(UNESCO)

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	2
Λέξεις Κλειδιά.....	3
Abstract.....	4
KeyWords.....	5
Περιεχόμενα.....	6-7
Πίνακας Συντιμήσεων και Συντομογραφιών.....	8
Υπεύθυνη Δήλωση.....	9
Εισαγωγή.....	10-11

Μέρος Α

Αυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Κεφάλαιο 1

Η έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

1.1 Ιστορική αναδρομή.....	12-13
1.2 Σύμβαση για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.....	13-15
1.3 Ορισμός.....	16-17
1.4 Αντιπροσωπευτικός Κατάλογος Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας - κριτήρια ένταξης.....	17-19
1.5 Η ελληνική περίπτωση και τα κριτήρια ένταξης.....	19 -21

Κεφάλαιο 2

Η σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για τις τοπικές κοινότητες

2.1 Οι κοινότητες σε πρωταγωνιστικό ρόλο για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά.....	22
2.2 Η διεύρυνση της έννοιας της διαφύλαξης στην άυλη κληρονομιά.....	23-24
2.3 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη.....	24-25
2.4 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και τουρισμός.....	26-28
2.5 Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ηπείρου.....	28-30

Μέρος Β

Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

Κεφάλαιο 3

Περιγραφή του στοιχείου του Ηπειρώτικου μοιρολογιού

3.1 Μοιρολόγι - Ιστορική αναδρομή - Ετυμολογική ανάλυση.....	31-33
3.2 Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι – Από το μνήμα στο πανηγύρι.....	33-34
3.3. Διάκριση ηπειρώτικων μοιρολογιών - Θεματολογία	

3.3.1 Τα πολυφωνικά Μοιρολόγια.....	35-36
3.3.2 Τα ορχηστρικά μοιρολόγια.....	36-39
3.3.3 Θεματολογία.....	39-41

Κεφάλαιο 4

Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι σήμερα - Η στρατηγική ένταξης του στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό κατάλογο της ανθρωπότητας UNESCO(2003)

4.1 Η σημασία του για τις τοπικές κοινότητες σήμερα.....	42-43
4.2 Σύνδεση με κριτήρια ένταξης.....	43-45
4.3 Οφέλη για τις τοπικές κοινότητες από την ένταξη του ηπειρωτικού μοιρολογιού στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της UNESCO (2003).....	46

Ερευνητικό Μέρος

Ποιοτική Έρευνα

Συνεντεύξεις.....	47-51
Συμπεράσματα Ποιοτικής Έρευνας.....	52-53
SWOTΑνάλυση.....	53-57
Γενικά Συμπεράσματα.....	57-60
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.....	61-64
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	65-68
Διαδικτυακές Πηγές.....	69-72
Νομοθετικά Κείμενα.....	73

Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών

ν.	Νόμος
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
Φ.Ε.Κ.	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
π.δ.	Προεδρικό Διάταγμα
ΔΙ.ΝΕ.ΠΟ.Κ.	Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Γ.Δ.Α.Π.Κ.	Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
I.CO.MO.S	International Council on Monuments and Sites

Ε.Σ.Δ.Δ.Α.
Ιωάννης Τσούκας, 2022

ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής».

Αθήνα, 19/05/2022

Υπογραφή
Τσούκας Ιωάννης

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία με τίτλο «Η σημασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Το «Ηπειρώτικο Μοιρολόι» και ο σχεδιασμός της στρατηγικής για την εγγραφή του στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (UNESCO 2003)» έχει ως στόχο να αναδείξει το «Ηπειρώτικο μοιρολόγι» ως στοιχείο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και να διερευνήσει τις δυνατότητες ένταξης του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Τα ερωτήματα που τίθενται είναι κατά πόσο το Ηπειρώτικο Μοιρολόγι αποτελεί στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των Ηπειρωτών και κατά πόσο η έγγραφη του στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού της περιοχής με όρους βιωσιμότητας.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Συγκεκριμένα στο πρώτο Κεφάλαιο γίνεται μια ιστορική αναδρομή στην έννοια της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και παρουσιάζεται το νομοθετικό πλαίσιο και τα μέτρα που ελήφθησαν για την προστασία της σε διεθνές και εγχώριο επίπεδο. Στο δεύτερο Κεφάλαιο αναδεικνύεται ο ρόλος των κοινοτήτων στην διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και η σύνδεση της με την βιώσιμη ανάπτυξη και τον τουρισμό.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας εξειδικεύεται στην περιγραφή του στοιχείου του ηπειρώτικου μοιρολογιού. Το τρίτο Κεφάλαιο ξεκινά με μια ιστορική αναδρομή και στη συνέχεια περιγράφεται η εξέλιξη του ηπειρώτικου μοιρολογιού στο πέρασμα των χρόνων από τελετουργικό, που γινόταν αποκλειστικά από τις μοιρολογίστρες, σε πολυφωνικό τραγούδι και στη συνέχεια σε οργανικό – ορχηστρικό τραγούδι που συναντάται σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις. Γίνεται διάκριση μεταξύ των ειδών του ηπειρώτικου μοιρολογιού και αναφέρεται η θεματολογία τους. Στο τέταρτο Κεφάλαιο εξετάζονται οι δυνατότητες ένταξης του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Παρουσιάζεται η σημασία του στοιχείου για τις κοινότητες σήμερα, γίνεται αντιστοίχιση με τα κριτήρια της UNESCO και διερευνούνται οι ωφέλειες που μπορούν να αποκομίσουν οι τοπικές κοινότητες από την ένταξη αυτή.

Τέλος, στο τρίτο μέρος γίνεται ποιοτική έρευνα με τη μέθοδο της συνέντευξης και παρουσιάζονται οι απόψεις μελών της ηπειρωτικής κοινότητας που σχετίζονται με τον πολιτισμό και την διοίκηση της περιοχής. Στη συνέχεια γίνεται SWOT ανάλυση και αποτυπώνονται τα τελικά συμπεράσματα της εργασίας και η απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν.

Για την παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε πρωτογενής και δευτερογενής μέθοδος έρευνας. Η πρωτογενής πραγματοποιήθηκε με τη μορφή συνέντευξης, ενώ η δευτερογενής με τη μελέτη και αναφορά ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας.

Μέρος Α - Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Κεφάλαιο 1 - Η Έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

1.1 Ιστορική αναδρομή

Ο προβληματισμός της διεθνούς κοινότητας για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ξεκινάει ήδη από τα τέλη του 19ού αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα με αφετηρία κυρίως τον κίνδυνο εξαφάνισης των παραδοσιακών πολιτισμών των αυτοχθόνων στις ευρωπαϊκές αποικίες, υπό την πίεση της επικράτησης του δυτικού τρόπου σκέψης και του δυτικού πολιτισμού. Για το λόγο αυτό με πρωτοβουλία των επιστημόνων του νεοσύστατου επιστημονικού κλάδου της ανθρωπολογίας αναπτύχθηκαν πρωτοβουλίες για την μελέτη και καταγραφή αυτών των πολιτισμών (Πούλιος, 2015).

Στη συνέχεια και μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και με νωπές τις μνήμες ακόμα από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τους οποίους καταστράφηκαν σημαντικά ιστορικά μνημεία (Ruggles&Silverman, 2009) ήταν σαφές μεταξύ των ηγετών του κόσμου ότι για να επιτευχθεί ένα καθεστώς ειρήνης μεταξύ των κρατών δεν αρκούν μόνο πολιτικές και οικονομικές συμφωνίες, αλλά απαιτείται και η ενδυνάμωση του αισθήματος αλληλεγγύης μεταξύ των λαών και η προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης, μέσω της αποδοχής και του διαλόγου μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών. Για το λόγο αυτό δημιουργήθηκε το 1945 στο Λονδίνο από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών η UNESCO, που αποτελεί εκπαιδευτικό, επιστημονικό και πολιτισμικό οργανισμό, όπως φανερώνει και το όνομα της (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) (<https://www.unesco.org/en/history>).

Από την ίδρυση της UNESCO και έπειτα άνοιξε η συζήτηση για την προστασία των λαϊκών και παραδοσιακών πολιτισμών, ωστόσο ο όρος άυλη πολιτιστική κληρονομιά αναφέρθηκε για πρώτη φορά κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Σύμβασης του 1972 για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, όταν και για πρώτη φορά έγινε λόγος για προστασία των άυλων εκφράσεων του ανθρώπινου πολιτισμού. Ωστόσο από τότε έπρεπε να περάσει ένα διάστημα τριάντα ετών μέχρι να φτάσουμε στην 32ή Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης των κρατών – μελών της UNESCO, όταν και υπεγράφη η σύμβαση του 2003 για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO (εφεξής Σύμβαση). Η ευρεία αποδοχή της Σύμβασης, που απαριθμεί σήμερα 180 μέλη αποδεικνύει ότι η υπογραφή της

ανταποκρινόταν στις πολιτισμικές πολιτικές πολλών κρατών και αποτελούσε μείζον ζήτημα στην διεθνή πολιτική σκηνή (Blake, 2017).

1.2 Σύμβαση για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

Οι σκοποί της Σύμβασης είναι οι ακόλουθοι¹:

(α) η προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς,

(β) ο σεβασμός της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των ενδιαφερομένων κοινοτήτων, ομάδων και ανθρώπων,

(γ) η ευαισθητοποίηση σε επίπεδο τοπικό, εθνικό και διεθνές όσον αφορά τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και της αμοιβαίας εκτίμησης που πρέπει να τυγχάνει,

(δ) η διεθνής συνεργασία και συνδρομή.

Η Σύμβαση καθορίζει το νομοθετικό πλαίσιο για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Σύμφωνα με το πλαίσιο αυτό, κάθε κράτος θα πρέπει να ακολουθεί μια γενική πολιτική με σκοπό την αξιοποίηση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς μέσα από διαρθρωτικά προγράμματα, να διαμορφώσει αντίστοιχες πολιτικές και να λάβει ειδικά μέτρα για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό καθίσταται εφικτό μέσω της καταχώρησης των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε καταλόγους – ευρετήρια στοιχείων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και μέσω της αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών για την διάσωση και διάδοση των στοιχείων αυτών (Δημοπούλου, 2021).

Συγκεκριμένα, οι κατάλογοι που δημιουργούνται είναι ο Αντιπροσωπευτικός Κατάλογος Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας και ο Κατάλογος της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς που απαιτεί επείγουσα προστασία², ενώ σύμφωνα με το άρθρο 12 κάθε χώρα μπορεί να δημιουργεί ένα ή παραπάνω εθνικά ευρετήρια. Ωστόσο, το σύστημα αυτό καταγραφής μέσω καταλόγων έχει προκαλέσει και διαφωνίες, καθώς πολλοί θεωρητικοί έχουν υιοθετήσει την άποψη ότι η καταλογοποίηση των στοιχείων οδηγεί σε στασιμότητα και εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών στοιχείων αυτών και εν τέλει συντελεί στην εξαφάνιση της γνησιότητας τους, καθιστώντας τα αποκλειστικά προϊόντα εμπορικής εκμετάλλευσης (Κορκά, 2019).

Προς συμπλήρωση των προβλεπόμενων στη Σύμβαση κανόνων για την

¹ Άρθρο 1 της Σύμβασης

² Άρθρα 16 – 17 της Σύμβασης

διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στη 10ή Σύνοδο της διακυβερνητικής επιτροπής για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της UNESCO στη Ναμίμπια του 2015 συμφωνήθηκε η αποτύπωση δώδεκα δεοντολογικών αρχών, ώστε να αποφεύγονται ζητήματα παρερμηνείας, εκμετάλλευσης ή έλλειψης σεβασμού στα έργα ερευνητών - μη μελών της κοινότητας αλλά και να καθοριστούν τα πλαίσια διαφύλαξης των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι δεοντολογικές αυτές αρχές αναλύονται ως εξής:

1. Για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς πρωτεύοντα ρόλο έχουν οι κοινότητες, οι ομάδες και, κατά περίπτωση, τα άτομα που θεωρούνται φορείς και συνεχιστές της. Με αυτό τον τρόπο καθίσταται σαφές ότι οποιαδήποτε πρωτοβουλία για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να λαμβάνεται από τις κοινότητες και να μην αποτελεί πολιτική καθοδήγησης από την κεντρική εξουσία.
2. Το δικαίωμα κοινοτήτων, ομάδων και, κατά περίπτωση, ατόμων, να διοργανώνουν εκδηλώσεις με τις οποίες αναβιώνουν ή αναπαριστούν τα έθιμα και τις πρακτικές της πολιτιστικής τους κληρονομιάς αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας αυτής και πρέπει να αναγνωρίζεται και να γίνεται σεβαστό.
3. Τα κράτη, οι κοινότητες και τα κράτη πρέπει να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους με αμοιβαίο σεβασμό και αμοιβαία εκτίμηση στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά ετέρων.
4. Κάθε αλληλεπίδραση με τις κοινότητες, τις ομάδες και, κατά περίπτωση, τα άτομα που δημιουργούν, διαφυλάττουν, διατηρούν και μεταβιβάζουν την άυλη πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να χαρακτηρίζεται από διαφανή συνεργασία. Τα στοιχεία του διαλόγου, της διαπραγμάτευσης και της διαβούλευσης κρίνονται απαραίτητα στην αλληλεπίδραση με τις κοινότητες και κάθε σχετική απόφαση με ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να έχει την ελεύθερη, προγενέστερη, διαρκή και ενημερωμένη συγκατάθεσή τους.
5. Η πρόσβαση κοινοτήτων, ομάδων και ατόμων στα μουσικά όργανα, αντικείμενα, χειροτεχνήματα, πολιτιστικούς και φυσικούς χώρους και τόπους μνήμης, η ύπαρξη των οποίων είναι απαραίτητη για την έκφραση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, πρέπει να διασφαλίζεται ακόμα και σε συνθήκες ένοπλης σύρραξης. Εθιμικές πρακτικές που διέπουν την πρόσβαση σε άυλη

πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να γίνονται πλήρως σεβαστές, ακόμα και όταν αυτές δύνανται να περιορίσουν ευρύτερα την πρόσβαση του κοινού.

6. Κάθε κοινότητα, ομάδα ή άτομο πρέπει να εκτιμά τη δική του άυλη πολιτιστική κληρονομιά και αυτή η άυλη πολιτιστική κληρονομιά δεν πρέπει να υποβάλλεται στην κρίση τρίτων όσον αφορά την αξία της.
7. Κοινότητες, ομάδες και άτομα που δημιουργούν άυλη πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να επωφελούνται από την προστασία των ηθικών και υλικών συμφερόντων που απορρέουν από μια τέτοια κληρονομιά. Συγκεκριμένα πρέπει να επωφελούνται από τη χρήση, μελέτη, τεκμηρίωση, προώθηση ή προσαρμογή της από μέλη κοινοτήτων ή άλλους.
8. Η δυναμική και ζωντανή φύση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να είναι διαρκώς σεβαστή. Η γνησιότητα και η αποκλειστικότητα δεν πρέπει να συνιστούν λόγο ανησυχίας ή εμπόδιο στη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.
9. Κοινότητες, ομάδες, τοπικοί, εθνικοί και υπερεθνικοί οργανισμοί και άτομα πρέπει να εκτιμούν με προσοχή τις άμεσες ή έμμεσες, βραχυπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες, δυνητικές και οριστικές επιπτώσεις κάθε δράσης που μπορεί να επηρεάζει τη βιωσιμότητα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ή των κοινοτήτων που την εφαρμόζουν.
10. Οι κοινότητες, ομάδες και, κατά περίπτωση, τα άτομα πρέπει να παίζουν σημαντικό ρόλο, προκειμένου να καθορίζουν ό,τι συνιστά «απειλή» της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς τους, συμπεριλαμβανομένων της αποσύνδεσης από τα ευρύτερα πλαίσια της, της εμπορευματοποίησης και της διαστρέβλωσης της και να αποφασίζουν πώς να αποτρέψουν και να μετριάσουν τέτοιες απειλές.
11. Η πολιτισμική πολυμορφία και οι ταυτότητες των κοινοτήτων, ομάδων και ατόμων πρέπει να γίνονται πλήρως σεβαστές. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των μέτρων διαφύλαξης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς γίνεται πάντοτε με ιδιαίτερη προσοχή στην ισότητα των δύο φύλων. Ειδικό βάρος πέφτει και στην συμμετοχή των νέων καθώς και στο σεβασμό των εθνοτικών ταυτοτήτων.
12. Η διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι προς το γενικό συμφέρον της ανθρωπότητας και γι' αυτό πρέπει να υλοποιείται μέσω της συνεργασίας μεταξύ διμερών, υπο-περιφερειακών, περιφερειακών και διεθνών

μερών. Ωστόσο, οι κοινότητες, οι ομάδες, και κατά περίπτωση, τα άτομα δεν πρέπει να αποξενώνονται από τη δική τους άυλη πολιτιστική κληρονομιά»

(<https://ayla.culture.gr/deontologia-apk/>)

Οι αρχές αυτές συμπληρώνουν τις προβλέψεις της σύμβασης και σε

συνδυασμό με το εθνικό δίκαιο των κρατών – μερών δημιουργούν ένα επαρκές πλαίσιο προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

1.3 Ορισμός

Κατά τον ορισμό που δίνεται στη Σύμβαση ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά ορίζονται «οι πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές – καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και οι πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτές και τις οποίες οι κοινότητες, οι ομάδες και, κατά περίπτωση, τα άτομα αναγνωρίζουν ότι αποτελεί μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους».³

Οι τομείς, οι οποίοι εμπεριέχουν στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι οι εξής:

α) οι προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως φορέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Στον τομέα αυτό εντάσσονται για παράδειγμα τα παραμύθια, οι μύθοι και οι διηγήσεις, καθώς και τα αφηγηματικά τραγούδια.

β) οι τέχνες του θεάματος, οι οποίες μπορούν να περιγραφούν ορθότερα και ως επιτελεστικές τέχνες, όπως ο χορός, η μουσική και το λαϊκό θέατρο.

γ) οι κοινωνικές πρακτικές, οι τελετουργίες και οι εορταστικές εκδηλώσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν τα λαϊκά δρώμενα, τα έθιμα ευετηρίας, διάφορα έθιμα στον κύκλο του χρόνου, καθώς και σημαντικούς σταθμούς στη ζωή του ανθρώπου.

δ) οι γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν, όπως οι παραδοσιακές καλλιέργειες, η εθνοβοτανική γνώση και οι λαϊκές αντιλήψεις για τη μετεωρολογία.

ε) η τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία, όπως η υφαντική, η αγγειοπλαστική και η ξυλοναυπηγική (<https://ayla.culture.gr/orismos-apk/>).

Με βάση την περιγραφή αυτή που δίνεται από την σύμβαση συμπεραίνουμε ότι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί στην ουσία την ζώσα παράδοση των κοινοτήτων, η οποία μεταδίδεται κυρίως προφορικά από γενιά σε γενιά (Deacon &

³ Άρθρο 2 παρ.1 της Σύμβασης

Smeets, 2018). Προσδίδει σε κάθε κοινότητα ένα είδος συλλογικής ταυτότητας που την διακρίνει από τις υπόλοιπες, προωθώντας ωστόσο παράλληλα την πολιτισμική ποικιλότητα και την ανθρώπινη δημιουργικότητα. Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά δεν παραμένει αναλλοίωτη στο πέρασμα των χρόνων αλλά συνεχώς αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες και ανάγκες (Ruggles & Silverman, 2009). Σημειωτέον ότι στον όρο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνονται μόνο παραδόσεις που συνεχίζουν να επιβιώνουν μέχρι σήμερα στις κοινότητες και όχι παραδόσεις που έχουν εξαφανιστεί. Επίσης σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να συμπεριληφθούν πρακτικές που δεν σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως και πρακτικές που θεωρείται ότι σχετίζονται με μνήμες βίαιων συγκρούσεων μεταξύ μελών της κοινότητας ή διαφορετικών κοινοτήτων, ή πρακτικών που οδηγούν στον αποκλεισμό ατόμων της κοινότητας λόγω φύλου, ηλικίας, επαγγέλματος ή σεξουαλικού προσανατολισμού καθώς και εθιμικές πρακτικές που συνίστανται σε κακομεταχείριση ή βασανισμό ζώων.

Ξεχωριστή αναφορά πρέπει να γίνει στην συμπερίληψη στο περιεχόμενο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των ζητημάτων της γλώσσας και της θρησκείας. Η γλώσσα θεωρήθηκε κατά την κατάρτιση της σύμβασης περισσότερο ως φορέας άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και δεν προβλέφθηκε η αυτοτελής καταχώρηση γλωσσών στα στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά αποτυπώθηκε η άποψη ότι η διαφύλαξη της μπορεί να επιτευχθεί μέσω των στοιχείων που προβάλλονται με αυτήν, ενώ παράλληλα η UNESCO δημιούργησε τον άτλαντα των γλωσσών που κινδυνεύουν. Επίσης, αν και δεν γίνεται δεκτή, η καταγραφή θρησκευιών στα στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, γίνεται αποδεκτό ότι πολλά εθιμικά δρώμενα ή λαϊκές τελετουργίες ή επιτελεστικές τέχνες έχουν έντονα στοιχεία θρησκευτικότητας (<https://ayla.culture.gr/orismos-apk/>), γεγονός που είναι πολύ σημαντικό και για την περίπτωση του ηπειρώτικου μοιρολογιού και τη σύνδεση του, όπως θα δούμε παρακάτω, με θρησκευτικές τελετουργίες.

1.4 Αντιπροσωπευτικός Κατάλογος Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας - κριτήρια ένταξης

Η UNESCO προσδιόρισε τα κριτήρια για την εγγραφή ενός στοιχείου στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Σύμφωνα με αυτά για να εγγραφεί ένα στοιχείο στον Κατάλογο πρέπει να πληροί τα ακόλουθα κριτήρια.

- Το στοιχείο να αποτελεί Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, όπως αυτή ορίζεται στο Άρθρο 2 της Σύμβασης,
- Η εγγραφή του στοιχείου να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση και προβολή της σημασίας της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και την ενθάρρυνση του διαλόγου, προβάλλοντας με αυτό τον τρόπο την πολιτισμική ποικιλομορφία σε όλο τον κόσμο και αποτελώντας τεκμήριο ανθρώπινης δημιουργίας.
- Να αναπτύσσονται μέτρα διαφύλαξης που μπορούν να προστατέψουν και να αναδείξουν το στοιχείο.
- Το στοιχείο να έχει προταθεί με την μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή των κοινοτήτων, ομάδων ή ενδιαφερόμενων ατόμων και με την προγενέστερη και ελεύθερη συναίνεση τους έπειτα από επαρκή ενημέρωση.
- Το στοιχείο να έχει πρώτα συμπεριληφθεί στον Κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής του υποβάλλοντος κράτους (Εθνικό Ευρετήριο για την Ελλάδα), όπως ορίζεται στα άρθρα 11 και 12 της Σύμβασης(<https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>).

Επιπλέον μπορεί στα ρητώς καθορισμένα από την UNESCO προαναφερθέντα κριτήρια να προστεθεί και αυτό που αναφέρεται στο Άρθρο 2 παρ. 1 της Σύμβασης, ήτοι το στοιχείο να συμβαδίζει με τα υφιστάμενα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και που ανταποκρίνεται στην προπόθεση του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ κοινοτήτων, ομάδων και ατόμων (Ροδακινιά, 2019). Η χώρα μας μέχρι σήμερα έχει εγγράψει στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας οκτώ στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και συγκεκριμένα:

1. Το 2013 τη Μεσογειακή Διατροφή από κοινού με την Ιταλία, την Ισπανία, το Μαρόκο, την Πορτογαλία, την Κύπρο και την Κροατία, ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά των μεσογειακών λαών.
2. Το 2014 την Τεχνογνωσία της παραδοσιακής Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο.
3. Το 2015 την Τηνιακή Μαρμαροτεχνία.
4. Το 2016 τα Μωμοέρια, ένα έθιμο που τελείται σε οκτώ χωριά της Κοζάνης.
5. Το 2017 το Ρεμπέτικο.
6. Το 2018 την Τέχνη της Ξερολιθιάς, εγγραφή η οποία υποβλήθηκε από κοινού με την Κύπρο, την Ιταλία, τη Γαλλία, την Κροατία, την Ισπανία, την Ελβετία και τη Σλοβενία.

7. Το 2019 τη Βυζαντινή Μουσική/Ψαλτική, πρόταση η οποία υποβλήθηκε από κοινού με την Κύπρο.
8. Το 2019 τη Μετακινούμενη Κτηνοτροφία – Η εποχιακή μετακίνηση των κοπαδιών πάνω στις παραδοσιακές διαδρομές τους στη Μεσόγειο και στις Άλπεις, εγγραφή η οποία υποβλήθηκε από κοινού με την Αυστρία και την Ιταλία

(<https://ayla.culture.gr/the->

[text/%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%cf%89%cf%80%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%ac%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%bf%cf%82-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%bd%ce%b8/](https://ayla.culture.gr/the-text/%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%cf%89%cf%80%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%ac%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%bf%cf%82-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%bd%ce%b8/))

1.5 Η ελληνική περίπτωση και τα κριτήρια Ένταξης

Η Ελλάδα υιοθέτησε τον όρο «άυλα πολιτιστικά αγαθά» ήδη πριν από την υπογραφή της Σύμβασης και συγκεκριμένα από το 2002 με το ν. 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» (ΦΕΚ 153 Α/28.6.2002), στο άρθρο 2 παρ. ε' του οποίου ορίζεται ότι: «ως άυλα πολιτιστικά αγαθά νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού». Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση τον Δεκέμβριο του 2006 με τον ν. 3521/2006⁴. Αρμόδιος φορέας για την εφαρμογή στη χώρα μας της Σύμβασης ορίστηκε με το π.δ. 4/2018, «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού» (ΦΕΚ 7/Α/22.01.2018) η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΔΙΝΕΠΟΚ), η οποία υπάγεται στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΓΔΑΠΚ). Η ΔΙΝΕΠΟΚ είναι ο αρμόδιος φορέας για την διαδικασία εγγραφής στοιχείων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στο Εθνικό Ευρετήριο καθώς και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας και στον Κατάλογο Επείγουσας Προστασίας της UNESCO (ΥΠΠΟΑ, 2018).

Το Ελληνικό Εθνικό Ευρετήριο αποτελεί τον κατάλογο αποτύπωσης των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μας. Μέχρι τον Μάη του 2022 έχουν καταγραφεί σε αυτόν 55 στοιχεία. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα

⁴ Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (ΦΕΚ Α 275/22/12/2006)

στοιχεία, τα οποία προσομοιάζουν με το Ηπειρώτικο Μοιρολόγι, αφού αφορούν επιτελεστικές τέχνες, όπως η ψαλτική τέχνη, το ρεμπέτικο, το ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι και η λαϊκή κιθάρα.

Η διαδικασία έγγραφης χωρίζεται σε τρία στάδια.

Πρώτο Στάδιο – Υποβολή Δήλωσης Πρόθεσης

- Στο πρώτο στάδιο από την 1ή Ιανουαρίου μέχρι και τις 15 Φεβρουαρίου υποβάλλεται από την κοινότητα φορέων, που ενδιαφέρεται να εγγράψει κάποιο στοιχείο, η δήλωση πρόθεσης υποβολής Δελτίου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ώστε να εξεταστεί αν το στοιχείο πληροί αρχικά τις προϋποθέσεις εγγραφής, όπως ορίζονται στη Σύμβαση. Η κατάθεση της δήλωσης αυτής δεν δημιουργεί καμία δέσμευση από την πλευρά της κοινότητας των φορέων για οποιαδήποτε μελλοντική ενέργεια.

Δεύτερο Στάδιο – Δημοσίευση Υποψηφιοτήτων

- Στη συνέχεια, στο δεύτερο στάδιο και μέχρι τις 22 Μαρτίου, δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά (<https://ayla.culture.gr>) όσες υποψηφιότητες πληρούν τα αρχικά κριτήρια, ώστε να ενημερωθούν τόσο οι συντάκτες της αρχικής δήλωσης, όσο και τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας για την πρόθεση εγγραφής.

Τρίτο Στάδιο – Βελτιστοποίηση – Αποστολή Δελτίου

- Τέλος, στο τρίτο στάδιο από 1ή έως 31 Μαΐου και αφού έχουν ολοκληρωθεί οι διαβουλεύσεις εντός της κοινότητας, αποστέλλεται στη ΔΙΝΕΠΟΚ το δελτίο στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αφού γίνει επεξεργασία και βελτιστοποίηση του δελτίου με τη συνεργασία των μελών της κοινότητας και της αρμόδιας διεύθυνσης τα στοιχεία τίθενται στην κρίση της Εθνικής Επιστημονικής Επιτροπής για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, η οποία αποφαινεται είτε θετικά είτε αρνητικά για την καταχώρηση του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο (https://ayla.culture.gr/purpose/diadikasia_eggrafis/).

Το δελτίο στοιχείου, το οποίο αποτελεί ένα είδος ταυτότητας του πολιτιστικού στοιχείου, του οποίου η εγγραφή ζητείται, πρέπει να συμπληρώνεται με σύνεση από τις τοπικές κοινότητες, χωρίς να γίνεται προσπάθεια εξιδανίκευσης του, αλλά να αποτυπώνεται όπως πραγματικά αυτό υφίσταται μέσα στην κοινότητα. Επίσης, είναι σημαντικό να αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο οι τοπικές κοινότητες βιώνουν το στοιχείο σήμερα και προσπαθούν

να το μεταδώσουν και να μην γίνεται απλή παράθεση πληροφοριών σχετικά με αυτό (Κορκά, 2018).

Όσον αφορά τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία γίνονται οι σχετικές εγγραφές στο Εθνικό Ευρετήριο, από την μελέτη του Ν. 3521/2006 και το Π.Δ. 62/2012 «Καταγραφή, αποτύπωση και τεκμηρίωση άυλων πολιτιστικών αγαθών» (ΦΕΚ 112/Α/03.05.2012) καθώς και από τις οδηγίες για την συμπλήρωση του δελτίου υποβολής, τα κριτήρια που πρέπει να πληροί ένα στοιχείο για να πραγματοποιηθεί η εγγραφή του είναι τα ακόλουθα:

1. Να πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζει το άρθρο 2 του Ν. 3521/2006, ήτοι να αποτελεί στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς *«που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά»* και προσδίδει σε αυτήν *«μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας»*.
2. Η εγγραφή του πολιτιστικού στοιχείου θα πρέπει να συμβάλλει στην περαιτέρω ευαισθητοποίηση της κοινότητας σχετικά με τη σημασία του για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής και να δημιουργεί σε όσους συμμετέχουν σε αυτή το αίσθημα της ανάγκης διαφύλαξης του στοιχείου.
3. Παράλληλα με τις απαιτούμενες πληροφορίες για το στοιχείο κάθε υποψηφιότητα θα πρέπει να έχει σχεδιάσει και ένα πλάνο προβολής αυτού, καθώς και αναλυτικό πρόγραμμα δράσεων για την διαφύλαξη του.
4. Η στήριξη της υποψηφιότητας ενός στοιχείου θα πρέπει να είναι η μεγαλύτερη δυνατή μέσα στην κοινότητα, ώστε με αυτό τον τρόπο να διασφαλίζεται ότι θα καταβληθούν και οι μέγιστες δυνατές προσπάθειες για την διαφύλαξη του (Σπυράκου, 2019).

Κεφάλαιο 2

Η σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για τις τοπικές κοινότητες

2.1 Οι κοινότητες σε πρωταγωνιστικό ρόλο για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Η Σύμβαση για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς καινοτομεί σε δύο στοιχεία. Αρχικά θέτει τις κοινότητες σε πρωταγωνιστικό ρόλο όσον αφορά την διαφύλαξη και διάδοση των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε σύγκριση με τις προηγούμενες συμβάσεις, όπου η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούσε αποκλειστική ευθύνη των κυβερνήσεων. Η Σύμβαση αναφέρεται στον πρωταρχικό ρόλο των κοινοτήτων από το προοίμιο της, αποδίδοντας τους το ρόλο της παραγωγής, προστασίας, διατήρησης και αναδημιουργίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (Βασιλειάδης & Μπουτσιουκη, 2019).

Το πνεύμα αυτό της Σύμβασης επιβεβαιώνεται και από τις δεοντολογικές αρχές της Σύμβασης που αναφέρθηκαν παραπάνω (1.2 Σύμβαση για την διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς), καθώς από τις 12 αρχές, οι 11 κάνουν λόγο για την εμπλοκή ή με κάποιο τρόπο συμμετοχή των Κοινοτήτων στις διαδικασίες διαφύλαξης, προστασίας και διάδοσης της πολιτιστικής κληρονομιάς (<https://ayla.culture.gr/deontologia-apk/>). Οι τοπικές κοινότητες διαμορφώνουν πλέον κυρίαρχο ρόλο στη διαφύλαξη της κληρονομιάς τους, ενώ οι κρατικές υπηρεσίες και οι λοιποί πολιτιστικοί φορείς περιορίζονται στον δευτερεύοντα ρόλο του ελέγχου και της εποπτείας των δράσεων των κοινοτήτων (Δημοπούλου, 2021).

Η Σύμβαση ωστόσο, δεν προσδιορίζει σαφώς την έννοια της Κοινότητας. Παρά το γεγονός αυτό υπάρχουν μερικά στοιχεία που οφείλουμε να αναφέρουμε σχετικά με τον ορισμό της. Αρχικά η κοινότητα δεν προσδιορίζεται από το μέγεθος της. Μπορεί να συμμετέχει το σύνολο της Κοινωνίας σε μια δράση ή μπορούν να συμμετέχουν μόνο άτομα που διαθέτουν την εξειδικευμένη γνώση που απαιτείται (π.χ. καραγκιοζοπαίχτες). Επίσης, μερικές Κοινότητες είναι οργανωμένες με ένα σταθερό πλαίσιο (π.χ. Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου), ενώ άλλες δεν ανήκουν σε κάποιο νομικό πρόσωπο (π.χ. Ξυλοναυπηγοί). Τέλος ο ρόλος των μελών μιας κοινότητας μπορεί να εναλλάσσεται στο πέρασμα των χρόνων, όταν για παράδειγμα κάποιος σε νεαρή ηλικία ασκεί μια τέχνη και στη συνέχεια σε μεγαλύτερη ηλικία την διδάσκει. Το σημαντικότερο είναι η ένταξη σε μια ομάδα να δημιουργεί σε αυτόν που

συμμετέχει σε αυτήν το αίσθημα ότι ανήκει σε αυτήν (<https://ayla.culture.gr/koinotita-apk/>).

2.2 Η διεύρυνση της έννοιας της διαφύλαξης στην άυλη κληρονομιά

Το δεύτερο στοιχείο στο οποίο καινοτομεί η Σύμβαση είναι ότι κάνει λόγο κυρίως για την διαφύλαξη και όχι την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (Lixinski, 2013). Η έννοια της διαφύλαξης είναι πολύ πιο ευρεία από αυτή της προστασίας. Η διαφύλαξη ορίζεται ως μια σύνθετη κοινωνικοοικονομική διεργασία και όχι ως μια πρακτική τεχνική. Περιλαμβάνει πολλές δραστηριότητες που απαρτίζουν ένα κοινωνικό, πολιτισμικό, οικονομικό, διοικητικό και γεωγραφικό πρόγραμμα, το οποίο εμβαθύνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στις ανάγκες του πολιτιστικού στοιχείου. Για τον λόγο αυτό είναι πολύ σημαντικό η μελέτη και αναγνώριση των αξιών που σχηματίζουν το στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς να πραγματοποιείται όχι αποκλειστικά στη βάση ιστορικών και αρχαιολογικών δεδομένων, αλλά να χρησιμοποιείται ένας συνδυασμός οικονομικών, κοινωνιολογικών και πολιτισμικών κριτηρίων, τα οποία δεν μπορούν να έχουν προκαθορισμένη φόρμα αλλά περιλαμβάνουν κάθε δυνατή αντίληψη των πολιτιστικών αξιών (Mason, 2000).

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά δεν αποτελεί στατικό στοιχείο αλλά συνεχώς εξελίσσεται και προσαρμόζεται ανάλογα με την μετάδοση από γενιά σε γενιά. Γι' αυτό ως ζώσα παράδοση δεν είναι δυνατή η προστασία της ως κάτι παγιωμένο και σταθερό, όπως ένα μνημείο, αλλά η διαφύλαξη της συνέχισης αυτής της παράδοσης, όπως εκφράζεται από τις εκάστοτε ανάγκες της Κοινότητας. Η διαφύλαξη αποτελεί ουσιαστικά πολιτική διαχείρισης και όχι θωράκισης έναντι κινδύνων ή φυσικών απειλών όπως συμβαίνει με τα μνημεία ή τα φυσικά τοπία.

Στο άρθρο 2 παρ. 3 της Σύμβασης ως διαφύλαξη ορίζονται *«τα μέτρα που αποβλέπουν στη διασφάλιση της βιωσιμότητας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων του προσδιορισμού, της τεκμηρίωσης, της έρευνας, της συντήρησης, της προστασίας, της προώθησης, της αξιοποίησης, της μεταβίβασης, κυρίως μέσω της τυπικής και της μη τυπικής εκπαίδευσης, καθώς και της αναζωογόνησης των διαφόρων πλευρών της κληρονομιάς αυτής»*.

Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα μέτρα διαφύλαξης:

α. η έρευνα σχετικά με ένα στοιχείο και η αιτιολόγηση της κατάταξης του ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

- β. η προώθηση διαδικασιών που ευνοούν την περαιτέρω μεταβίβαση του στοιχείου από γενιά σε γενιά
- γ. η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινότητας και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου για την αξία ενός στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς
- δ. η προβολή της σημασίας ενός στοιχείου στο εγχώριο και διεθνές στερέωμα (<https://ayla.culture.gr/diafylaxi-apk/>).

Ωστόσο παρά τις σχετικές προβλέψεις δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι πρακτικά η οργανωμένη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στις σχετικές δράσεις διαφύλαξης δεν είναι πάντα τόσο εύκολη, καθώς η οργάνωση των προγραμμάτων αποτελεί ιδιαίτερος σύνθετη διαδικασία. Για τον λόγο αυτό τα τελευταία χρόνια η UNESCO έχει προχωρήσει στην διοργάνωση σεμιναρίων στα κατά τόπους γραφεία του Οργανισμού σε διάφορες χώρες (Πούλιος, 2015).

2.3 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη

Στη Σύμβαση, εκτός από την έννοια της διαφύλαξης, δίνεται μεγάλη βαρύτητα και στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και μάλιστα οι δύο έννοιες φαίνεται να σχετίζονται και να αλληλοσυμπληρώνονται σε μεγάλο βαθμό. Η προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η συνέχιση της από τις επόμενες γενιές προϋποθέτει την έλλογη χρήση των πολιτιστικών παραδόσεων προς όφελος των τοπικών κοινοτήτων. Με την εισαγωγή του όρου της βιωσιμότητας, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίζεται ως εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης και ο παραδοσιακός πολιτισμός ανάγεται σε παραγωγικό κλάδο της τοπικής οικονομίας. Ωστόσο, η οικονομική εκμετάλλευση επιφέρει και τον κίνδυνο της αλλοίωσης των χαρακτηριστικών ενός πολιτιστικού στοιχείου και για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητη η βιωσιμότητα στην αξιοποίηση των αγαθών αυτών, ώστε να εξασφαλίζεται η συνέχεια τους, η διατήρηση της γνησιότητας και η δυνατότητα αξιοποίησης τους και από τις επόμενες γενιές (Πούλιος, 2015).

Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας και η εξάπλωση του βιομηχανικού τρόπου παραγωγής επέφεραν δραματικές αλλαγές στον τρόπο ζωής και στις ανάγκες των ανθρώπων. Η αλόγιστη χρήση του φυσικού πλούτου και η αλλοίωση των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος οδήγησε τα κράτη στην αναζήτηση ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης, που θα καθιστά αυτή διαχειρίσιμη και αποδοτική και για τις επόμενες γενιές. Η ανάγκη για βιώσιμη ανάπτυξη σχετίζεται άμεσα με το πολιτιστικό μοντέλο ανάπτυξης, αφού τα δύο αυτά στοιχεία φαίνεται να εμφανίζουν πολλά κοινά

στοιχεία. Βιωσιμότητα σημαίνει διαχρονικότητα και πολιτιστική ανάπτυξη που δεν βασίζεται σε σταθερές γνησιότητας, αιεφορίας και διάρκειας, δεν μπορεί να θεωρηθεί επιτυχημένη, αλλά θα έχει πρόσκαιρα και παροδικά αποτελέσματα για την τοπική κοινωνία. Ο συνδυασμός μιας βιώσιμης πολιτιστικής πρότασης και μιας αιεφόρου διαχείρισης του περιβάλλοντος αποτελεί τον μοναδικό δρόμο αιεφόρου και ολοκληρωμένης ανάπτυξης μιας κοινότητας (Δημοπούλου, 2021).

Πολλοί θεωρητικοί ωστόσο, αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό τις μεθόδους και τεχνικές διαφύλαξης που προωθεί η UNESCO, αναφέροντας ότι ο παραδοσιακός πολιτισμός, ο οποίος θα έπρεπε να προστατευθεί από την τάση πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, μετατρέπεται σε καταναλωτικό αγαθό και εκτίθεται στο καπιταλιστικό μοντέλο της αγοράς. Αναφέρονται παραδείγματα από διάφορες περιοχές του κόσμου, όπου η ενσωμάτωση τους στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας τους προσέδωσε μεγάλη τουριστική αξία, με αποτέλεσμα να μετατραπούν σε αμιγώς τουριστικά θέρετρα, στα οποία πλέον δεν υπάρχει συνέχεια μιας πολιτιστικής παράδοσης, αλλά καθαρά οικονομική εκμετάλλευση ενός στοιχείου, με αποτέλεσμα ακόμα και οι ίδιοι οι ντόπιοι να αποξενώνονται από την παράδοση τους και να μην μπορούν να θεωρηθούν συνεχιστές αυτής, αλλά απλώς «πωλητές» της. Τα μέτρα διαφύλαξης δεν αποτελούν τίποτα άλλο, παρά μια προσπάθεια της κεντρικής εξουσίας να αποκομίσει οικονομικά και παράλληλα μέσω αυτών πολιτικά οφέλη από την περιοχή και δεν εκφράζουν τον παραδοσιακό χαρακτήρα της κοινότητας (Coccosis 2017 & Πούλιος, 2015).

Στον αντίποδα της προηγούμενης εκδοχής υποστηρίζεται η άποψη ότι η ανάπτυξη που επήλθε σε αυτές τις περιοχές απέτρεψε την ερημοποίηση τους, η οποία σιγά – σιγά θα συντελούσε και στην εξαφάνιση των τοπικών εθίμων και παραδόσεων. Σε κάθε περίπτωση είναι γεγονός ότι από την στιγμή που η ένταξη στους καταλόγους της UNESCO αποτελεί σημαντική ευκαιρία ανάπτυξης για μια περιοχή, πολλές φορές η κρατική παρέμβαση είναι μεγαλύτερη του δέοντος, με αποτέλεσμα να παραβλέπονται οι τοπικές κοινότητες και να ελλοχεύει ο κίνδυνος αλλοίωσης των χαρακτηριστικών των τοπικών πολιτιστικών στοιχείων (Πούλιος, 2015). Για τους λόγους αυτούς η έννοια της βιωσιμότητας αποτελεί πλέον την κυρίαρχη εκδοχή ανάπτυξης και αιεφορίας.

2.4 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και τουρισμός

Άμεσα συνυφασμένο με το ζήτημα της βιωσιμότητας είναι και η σύνδεση άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού. Ο όρος «πολιτιστικός τουρισμός» αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά το 1976 από το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοπίων (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS), χωρίς ωστόσο να αποδοθεί σε αυτόν συγκεκριμένο περιεχόμενο. Παρά το γεγονός αυτό, ως έννοια ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να περιγραφεί ως μια ταξιδιωτική εμπειρία που σχετίζεται με επισκέψεις σε χώρους αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, αλλά και με την βιωματική εμπειρία της συσχέτισης με τα ήθη και έθιμα κοινοτήτων που διαμένουν σε διαφορετικό τόπο από τον επισκέπτη (Milanou&Tataridas, 2017).

Ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κλάδους οικονομικής ανάπτυξης, καλύπτοντας ένα μεγάλο μερίδιο απασχόλησης και εισοδήματος. Ωστόσο, η παγκόσμια οικονομική κρίση, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός με τουριστικούς προορισμούς άλλων περιοχών, καθώς και οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής δημιουργούν ένα νέο πλαίσιο τουριστικής οικονομικής ανάπτυξης. Σε αυτό το νέο πλαίσιο ο πολιτισμός και ιδιαίτερα η πολιτιστική κληρονομιά έχουν να προσφέρουν πολλά, δημιουργώντας ένα νέο πακέτο μοναδικών υπηρεσιών και προϊόντων (Petronela, 2016).

Τις τελευταίες δεκαετίες η τάση αναζήτησης εναλλακτικών εμπειριών έχει επικρατήσει στον τομέα του τουρισμού. Ο τουρίστας – πελάτης έχει πλέον μετατραπεί σε τουρίστα – επισκέπτη, που δεν επιθυμεί πλέον μαζικές εμπειρίες αλλά αναζητά διαφορετικές προσωποποιημένες εμπειρίες, επιθυμώντας να βιώσει έναν διαφορετικό τρόπο ζωής, μια διαφορετική κοσμοθεωρία και αντίληψη, κάτι διαφορετικό από τα τετριμμένα θεάματα, που μπορεί να απολαύσει και στον τόπο του. Στην αναζήτηση του αυτή, αρωγοί μπορούν να γίνουν τα μέλη των τοπικών κοινοτήτων, που αποτελούν τους γνησιότερους εκφραστές της εγχώριας κουλτούρας και στέκονται σε απόσταση από την κυρίαρχη λογική και την τυποποιημένη καθημερινότητα των μεγάλων αστικών κέντρων (Πούλιος, 2015).

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί σημαντικό συστατικό δημιουργίας μιας ιδιαίτερης τοπικής ταυτότητας, η οποία αποτυπώνεται σε αξίες, ήθη και συνήθειες μιας κοινωνίας. Η τέχνη και ο πολιτισμός προκαλούν το συναισθηματικό δέσιμο του τουρίστα με την περιοχή και τους κατοίκους της, αποφέροντας αμοιβαία κέρδη και για τις δύο πλευρές. Ο επισκέπτης αποκομίζει την αίσθηση της αποδοχής σε ένα διαφορετικό κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο μπορεί να μην αντιλαμβάνεται άμεσα,

ωστόσο νιώθει ότι είναι γνήσιο και αυθεντικό, προσφέροντας τα χρήματα του με χαρά, γνωρίζοντας ότι αυτά θα συνεισφέρουν στην διατήρηση αυτής της διαφορετικότητας. Από την άλλη, οι οικοδεσπότες αποκομίζουν οικονομικά οφέλη έμμεσα ή άμεσα από τον τουρισμό, γεγονός που τους ενθαρρύνει να συνεχίσουν την παράδοση του τόπου τους και την διαφύλαξη των πολιτιστικών τους στοιχείων (Petronela, 2016).

Η ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί να έχει θετική επίδραση στον τομέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα οικονομικά οφέλη που αποκομίζονται από τον τουρισμό ανοίγουν την συζήτηση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, πέρα από την συμβολική και ηθική της αξία για τις τοπικές κοινότητες. Η προσοχή που δίνεται στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά, εξαιτίας της ανάπτυξης του τουρισμού, μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην έγερση του ενδιαφέροντος των τοπικών πληθυσμών για την διαφύλαξη της, την προστασία και την διάδοση της, αλλά και να αποτελέσει αφετηρία διάσωσης πολιτιστικών στοιχείων που βρίσκονται υπό διακινδύνευση. Ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης του τουρισμού και του ενδιαφέροντος για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, οι τοπικές κοινότητες έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν, ενδυναμώνοντας την αίσθηση τοπικής συλλογικής ταυτότητας (Coccosis, 2017).

Η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει ισχυρό μοχλό ανάπτυξης για μια χώρα, κοινότητα ή περιοχή. Πολλά είναι τα χωριά που επιδιώκουν σήμερα να ακολουθήσουν το δρόμο της πολιτιστικής ανάπτυξης, αναμοχλεύοντας το παρελθόν τους για να αναδείξουν παλιά και ξεπερασμένα έθιμα. Οι περισσότεροι αναπτυγμένες κοινότητες έχουν προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα, προσπαθώντας να συνδυάσουν κάθε στοιχείο της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, δημιουργώντας ένα ελκυστικό τουριστικό πακέτο υπηρεσιών (Milanou&Tataridas 2017).

Ο τουρισμός και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να θεωρηθούν ως μέρη μιας ευρύτερης στρατηγικής βιώσιμης ανάπτυξης που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους με μακροπρόθεσμη προοπτική. Ο πολιτισμός και η πολιτιστική κληρονομιά είναι αναγκαίες πηγές τουριστικής ανάπτυξης και πρέπει να διαχειρίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να προστατεύεται και να διατηρείται η αξία τους, ενώ από την άλλη ο τουρισμός πρέπει να αναπτύσσεται σύμφωνα με τις προοπτικές που παρέχουν οι πηγές αυτές. Η επίδραση του τουρισμού στους πολιτιστικούς πόρους έχει γίνει κεντρικό ζήτημα πολιτικής σχεδιασμού, στρέφοντας

την προσοχή της τουριστικής διαχείρισης σε τοπικό επίπεδο, όπου τα αποτελέσματα της τουριστικής ανάπτυξης είναι απτά (Coccosis, 2017).

2.5 Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ηπείρου

Η περιοχή της Ηπείρου διαθέτει πληθώρα πολιτιστικών στοιχείων που μπορούν να θεωρηθούν άυλη πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών. Μέχρι τον Μάη του 2022 στο Εθνικό Ευρετήριο έχουν εγγραφεί τα εξής στοιχεία:

- Τα Ιερά δάση των χωριών του Ζαγορίου και της Κόνιτσας το 2015. Τα δάση αυτά θεωρούνται από τις τοπικές κοινότητες τόποι εξαιρετικής σημασίας και έχει καθιερωθεί εθμικά μεταξύ των κατοίκων η απαγόρευση κοπής οποιουδήποτε δέντρου ή η εκμετάλλευση των καρπών του. Η απαγόρευση αυτή δεν αποτελεί επιβολή εκ του νόμου, αλλά είναι συνειδητή πρακτική των κατοίκων από φόβο κάποιας υπερφυσικής τιμωρίας σε περίπτωση που διαταράξουν την ισορροπία του δάσους. Κατατάσσονται στους Ιερούς Φυσικούς Τόπους του Πλανήτη (Sacred Natural Sites) και αποτελούν τόπους εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς και ιδιαίτερης βιοπολιτικής αξίας.

(<https://ayla.culture.gr/iera-dasi-twn-xwriwn-tou-zagoriou-kai-tis-konitsas/>)

Εκτός, όμως, της φυσικής τους ομορφιάς, τα δάση αυτά είναι συνδεδεμένα με την τοπική γνώση και την τοπική διαχείριση των φυσικών πόρων, όπως το νερό, ώστε να αποτρέπονται πλημμύρες ή κατολισθήσεις. Είναι ένα πολιτιστικό στοιχείο που συνδυάζει την τοπική γνώση της βιώσιμης διαχείρισης υδάτων και ένα σύστημα αξιών σχετικά με το φυσικό περιβάλλον. (Fotopoulou, 2017)

- Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι το 2016. Αποτελεί είδος τραγουδιού που συνατάται από παλαιότερους χρόνους στη περιοχή της παραμεθόριας Ηπείρου αλλά και στα ελληνόφωνα χωριά της Αλβανίας και αποτελεί ξεχωριστή παράδοση της περιοχής, η οποία μεταδίδεται προφορικά από γενιά σε γενιά. Οι αρμονίες και το ηχόχρωμα που δημιουργούνται είναι ξεχωριστά και μοναδικά στο ρεπερτόριο της παγκόσμιας λαϊκής πολυφωνίας. (https://ayla.culture.gr/ipeirotiko_polyfonico_tragoudi/). Αναλυτική του παρουσίαση και ανάδειξη της σχέσης του με το ηπειρώτικο μοιρολόι γίνεται στο επόμενο μέρος της εργασίας (βλ. Κεφάλαιο 3.3.1)

- Τέλος, τον Δεκέμβριο του 2020 εγκρίθηκε η εγγραφή του προγράμματος «Το Πολυφωνικό Καραβάνι, Ερευνώντας, Διαφυλάσσοντας και Αναδεικνύοντας το Πολυφωνικό Τραγούδι της Ηπείρου» στον Κατάλογο Καλών Πρακτικών Διαφύλαξης της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που αποτελεί και την πρώτη εγγραφή της Ελλάδας στον Κατάλογο Καλών Πρακτικών Διαφύλαξης της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και την ένατη συνολικά στους Διεθνείς Καταλόγους. Το Πολυφωνικό Καραβάνι είναι ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα που στοχεύει στην έρευνα, τη διαφύλαξη και την προβολή του ηπειρώτικου πολυφωνικού τραγουδιού. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, μια ομάδα νέων, εσωτερικών μεταναστών από την Ήπειρο, δημιούργησε την πρώτη πολυφωνική ομάδα, τη «Χαονία», στην Αθήνα. Συνειδητοποιώντας τις απειλές που αντιμετώπιζε το στοιχείο και την ανάγκη να καλλιεργηθεί γόνιμο έδαφος για αυτό στο νέο αστικό περιβάλλον, αποφάσισαν να αναλάβουν πρωτοβουλίες για τη διαφύλαξη και την προώθηση του στοιχείου. Μετά την πρώτη συναυλία των Chaonia το 1997, ίδρυσαν τη μη κυβερνητική οργάνωση «Άπειρος (Πολυφωνικό Καραβάνι)». Πρωταρχικοί στόχοι τους ήταν η ευαισθητοποίηση σχετικά με την πρακτική, η τεκμηρίωσή της μέσω εκτεταμένης επιτόπιας έρευνας, η δημιουργία γέφυρων μεταξύ γενεών και γεωγραφικών ορίων και η συγκέντρωση όλων όσων τραγουδούν το πολυφωνικό τραγούδι της Ηπείρου. Αυτοί οι στόχοι παραμένουν στον πυρήνα της φιλοσοφίας του έργου μέχρι σήμερα. Μέσω της εικοσαετούς δραστηριότητάς του, το Πολυφωνικό Καραβάνι έχει συμβάλει καθοριστικά στην ενίσχυση της βιωσιμότητας της πρακτικής και στην ενίσχυσή της σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό περιβάλλον. (<https://ich.unesco.org/en/BSP/polyphonic-caravan-researching-safeguarding-and-promoting-the-epirus-polyphonic-song-01611>)

Εκτός των παραπάνω, η Ήπειρος διαθέτει και πληθώρα άλλων πολιτιστικών στοιχείων που η εγγραφή τους στους αντίστοιχους καταλόγους θα μπορούσε να προχωρήσει δημιουργώντας ένα σύνολο πολιτιστικής παράδοσης και ένα ολοκληρωμένο πολιτιστικό προϊόν. Ενδεικτικά, αναφέρονται τα στοιχεία της ηπειρώτικης πίτας, τα ηπειρώτικα πανηγύρια και το έθιμο των ντολιών (<https://www.travelling.gr/2014/08/%CF%84%CE%B1-%CE%BD%CF%84%CF%8C%CE%BB%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF->

[%CE%BC%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-](#)

[%CF%84%CF%83%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BC/\)](#) και φυσικά το στοιχείο του ηπειρώτικου μοιρολογιού, που αναπτύσσεται αναλυτικά στο επόμενο μέρος της εργασίας.

Μέρος Β - Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

Μετά την ανάλυση της ιστορίας, των βασικών εννοιών και των σύγχρονων πτυχών της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στο Α μέρος της εργασίας, στο Β μέρος περνάμε στην εξειδικευμένη ανάλυση του ηπειρώτικου μοιρολογιού ως στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κεφάλαιο 3 - Περιγραφή του στοιχείου του Ηπειρώτικου μοιρολογιού

3.1 Μοιρολόγι – Ιστορική αναδρομή – Ετυμολογική ανάλυση

Όλα μας τα τραγούδια ήταν κάποτε μοιρολόγια (Katsanevaki, 2017). Η φράση αυτή συνοψίζει με τον καλύτερο τρόπο την ιστορία του μουσικού είδους του μοιρολογιού, του αρχαιότερου μουσικού είδους, που παραμένει σε χρήση σε όλη την Ευρώπη (King, 2018). Η λέξη μοιρολόγι προέρχεται από τις λέξεις μοίρα και λόγος και σημαίνει ουσιαστικά την εξιστόρηση της μοίρας (Karavournioti, 2021). Κατά τον Αδαμάντιο Κοραή η ετυμολογία της λέξης πρέπει να αναζητηθεί στο έθιμο του μυρώματος του νεκρού και για τον λόγο αυτό πρότεινε και την ονομασία «μυρολόγι», ορθογραφία ωστόσο, η οποία δεν επικράτησε. Τα μοιρολόγια αποτελούν θρηνητικά τραγούδια με πένθιμο περιεχόμενο που τραγουδιούνται από γυναίκες, συγγενείς του νεκρού ή συγχωριανές του κατά την διάρκεια της τέλεσης των ταφικών εθίμων, πριν, κατά την διάρκεια και μετά την κηδεία. Οι γυναίκες αυτές αποκαλούνται μοιρολογίστρες και παράλληλα με το θρηνητικό τραγούδι εξέφραζαν την οδύνη τους και με τραβήγματα μαλλιών, γρατζουνίσματα, χτυπήματα στο στήθος και άλλες χειρονομίες (Saunier, 1999).

Το έθιμο του μοιρολογίσματος των νεκρών είναι πανάρχαιο, τόσο αρχαίο όσο και η ελληνική λογοτεχνία (Muitjens, 2014). Ήδη από την ομηρική εποχή συναντάμε τους «αιιδούς», «θρήνων εξάρχους» να θρηνούν τον νεαρό Έκτορα με επικεφαλής του θρήνου την Ανδρομάχη που την διαδέχονταν η Εκάβη και η Ελένη. Αντίστοιχα μοιρολόγια συναντώνται και στους κλασσικούς χρόνους, όταν και τα τραγουδούσαν γυναίκες θρηνωδοί, οι οποίες αμείβονταν για να κλαίνε τον νεκρό κατά την εκφορά του. Διάσημοι ποιητές, όπως ο Πίνδαρος και ο Σιμωνίδης, έγραφαν επικήδεια άσματα για νεκρούς ευγενών και πλούσιων οικογενειών. Το έθιμο του μοιρολογίσματος έφτασε μέχρι τους βυζαντινούς χρόνους, ωστόσο, επειδή το μοιρολόγι ήταν αυτοσχεδιαστικό, δεν ήταν πάντα εύκολο για τους συγγενείς του θύματος να το αποδώσουν. Για τον λόγο αυτό επινοήθηκε το επάγγελμα της μοιρολογίστρας, το οποίο ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στην περιοχή της Ελλάδας κατά την περίοδο της

Τουρκοκρατίας. Διαμορφώθηκε με αυτό τον τρόπο μια πληθώρα μοιρολογιών, καθώς οι μοιρολογίστρες τραγουδούσαν μοιρολόγια με στίχους που γνώριζαν από παλιά αλλά και προσθέτοντας δικά τους στιχάκια για να υμνήσουν τις αρετές του εκάστοτε τιμώμενου νεκρού. Πολλά από αυτά τα μοιρολόγια διασώθηκαν μέχρι σήμερα (King 2018).

Αξιοσημείωτο είναι ότι η συνέχιση του εθίμου των μοιρολογιών παρέμεινε ζωντανή μέχρι τις μέρες μας, παρά την αρχική αντίθεση της επίσημης ορθόδοξης εκκλησίας. Τα μοιρολόγια αποτελούν ουσιαστικά ένα είδος εξορκιστικής τελετής, που επιδιώκουν να ξορκίσουν τον θάνατο, εκφράζοντας την πανάρχαια αντίληψη του ανθρώπου περί θανάτου. Η τελετουργία ουσιαστικά βασίζεται στην πίστη του ανθρώπου ότι ο θάνατος μπορεί να ανακληθεί. Για το λόγο αυτό, κατά τη βυζαντινή περίοδο, τα μοιρολόγια ήταν γνωστά και με την ονομασία ανάκλημα ή ανάκληση. Η σύνδεση των μοιρολογιών με αυτές τις παγανιστικές τελετουργίες προκάλεσε τις αντιδράσεις της επίσημης εκκλησίας, η οποία ωστόσο δεν κατάφερε να τα εξαλείψει ως έθιμο των κοινοτήτων, αλλά αντιθέτως αναγκάστηκε να τα ενσωματώσει στο τελετουργικό της (Muitjens, 2014). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το μοιρολόγι της Παναγίας, το οποίο τραγουδιέται σε πολλές περιοχές της Ελλάδος την Μεγάλη Παρασκευή πάνω από τον επιτάφιο (Βαρβούνης, 2018).

Εκτός όμως από τις αντιδράσεις της επίσημης εκκλησίας, το έθιμο του μοιρολογιού συνάντησε και την επίσημη αντίδραση του κράτους κατά την εποχή του Σόλωνα και στη συνέχεια του Κλεισθένη, οι οποίοι με νόμους απαγόρευσαν τις υπερβολικές εκδηλώσεις των γυναικών κατά την ταφική τελετουργία. Οι λόγοι που συνέβη αυτό δεν είναι σαφείς, ωστόσο, κατά μια εκδοχή, οι νόμοι είχαν ως στόχο να περιορίσουν την δύναμη των λόγων των γυναικών, οι οποίες έβρισκαν μέσω των μοιρολογιών τον χώρο να εκφράσουν τα συναισθήματα που δεν μπορούσαν με άλλο τρόπο και σε άλλες κοινωνικές περιστάσεις (Muitjens, 2014).

Παρά τις δυσκολίες αυτές, τα μοιρολόγια δεν εξαφανίστηκαν από τα ταφικά τελετουργικά των Ελλήνων, παρά μόνο όταν άλλαξαν ριζικά οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και επήλθε η αστικοποίηση του αγροτικού πληθυσμού. Ωστόσο διατηρούνται μέχρι και τις ημέρες μας κυρίως στην περιοχή της Μάνης και φυσικά στην Ήπειρο, όπου το μοιρολόγι εξελίχτηκε σε μουσικό κομμάτι, που παίζεται σε πανηγύρια, γάμους, γιορτές και λοιπές κοινωνικές εκδηλώσεις (King, 2018), όπως θα αναλυθεί λεπτομερώς στα επόμενα κεφάλαια.

Εικόνα 1. Μοιρολογίστρες – Πηγή <https://bookpress.gr/kritikes/texnes/10069-king-c-christopher-doma-ipeirotiko-moiroloi-saunier-guy-michel-miet-morfotiko-idruma-ethnikis-trapezis-adikia-makropoulos>

3.2 Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι – Από το μνήμα στο πανηγύρι

Αν πάει κανείς σήμερα στην Ήπειρο σε κάποιο πανηγύρι ή σε κάποιο γάμο ίσως παραξενευτεί όταν ακούσει ότι το πρώτο τραγούδι που θα παιχτεί από την παραδοσιακή κομπανία δεν είναι ένα εύθυμο χορευτικό τραγούδι αλλά ένας πένθιμος σκοπός, ένα μοιρολόγι. Ίσως του φανεί ακόμα πιο περίεργο, όταν στο τέλος του πανηγυριού, δει ανθρώπους να κάθονται γύρω από τα όργανα και ακούγοντας το μοιρολόγι που κλείνει το γλέντι να κλαίνε με λυγμούς και αναφιλητά αγκαλιασμένοι. Μπορεί εκείνη την ώρα να φαντάζουν θλιμμένοι για έναν εξωτερικό παρατηρητή, για τους ίδιους, ωστόσο, αυτή η διαδικασία αποτελεί ένα είδος κάθαρσης, μια συναισθηματική και ψυχολογική αποφόρτιση. Από την άλλη για κάποιον που κατάγεται από την Ήπειρο το θέαμα ενός ανθρώπου που κλαίει στο πανηγύρι, όχι μόνο δεν είναι σπάνιο, αλλά θεωρείται σχεδόν επιβεβλημένο. Καλό πανηγύρι χωρίς να κυλήσουν δάκρυα στα πρόσωπα κάποιων συμμετεχόντων δε νοείται.

Το μοιρολόγι στην εποχή μας στην περιοχή της Ηπείρου ξέφυγε από τον αποκλειστικό κύκλο του γυναικείου μοιρολογίσματος κατά την διάρκεια μιας ταφικής τελετής και πήρε την ορχηστρική μορφή που συναντάμε σήμερα. Το πότε ακριβώς έγινε αυτό δεν το γνωρίζουμε, πάντως από τα τέλη του 19ού αιώνα και τις αρχές του 20ού αιώνα, όταν άρχισαν να σχηματίζονται οι παραδοσιακές ηπειρώτικες κομπανίες το μοιρολόγι άρχισε να εξελίσσεται και να παίρνει θέση στο ρεπερτόριο τους

(Παπαγεωργίου, 2020). Η μετεξέλιξη αυτή αποτελεί ζωντανό παράδειγμα ότι ο λαϊκός πολιτισμός δεν είναι κάτι στατικό, αλλά ακολουθεί τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής και διαμορφώνεται ανάλογα. Για τον επαγγελματία κλαρινίστα Τάσο Μαγκλάρα από την Δερόπολη, ο ήχος του ηπειρώτικου κλαρίνου με την βαριά και στρωτή μελωδία ταίριαξε με τα γυρίσματα που έκαναν οι μοιρολογίστρες, γι' αυτό το λόγο και τα δύο είδη ταίριαζαν τόσο όμορφα. Μια σημαντική αλλαγή που καταγράφεται κατά το διάστημα αυτό είναι ότι περνάμε πλέον από το γυναικείο μοιρολόγισμα στο ορχηστρικό, από κομπανίες που αποτελούνταν αποκλειστικά από άνδρες (Παπαγεωργίου, 2020).

Οι φωνές και τα συναισθήματα πρέπει πλέον να μετατραπούν σε μελωδίες, εκτελεσμένες από μουσικά όργανα. Επίσης, το νέο είδος αποκτά σταθερούς στίχους, όπως αυτοί είχαν διαμορφωθεί στο πέρασμα των χρόνων από τις μοιρολογίστρες και διασώθηκαν, ενώ υποχωρεί ο αυτοσχεδιαστικός του χαρακτήρας (Σπυράκου, 2019). Το νέο είδος που δημιουργείται σιγά – σιγά παίρνει θέση στις καρδιές των απανταχού Ηπειρωτών και το μοιρολόγι γίνεται συνοδευτικό κάθε εορταστικής εκδήλωσης αλλά και σε μερικές περιπτώσεις συνεχίζει να τραγουδιέται και πάνω από το μνήμα των κηδευομένων (βλ. Εικόνα 2). Στις εορταστικές εκδηλώσεις πρώτα πρέπει να τιμηθούν οι νεκροί, «να τους θυμηθούμε», όπως χαρακτηριστικά λένε οι παλιοί και μετά να αρχίσει το γλέντι, γι' αυτό και το πανηγύρι ή ο γάμος ξεκινάνε πάντα με μοιρολόγι. Οι περιοχές όπου κυρίως άνθισε το νέο μουσικό αυτό είδος στην Ήπειρο είναι κυρίως το Πωγώνι⁵ και η Θεσπρωτία (Saunier, 1999). Με τα χρόνια η θεματολογία και τα είδη του ηπειρώτικου μοιρολογιού εξελίχθηκαν αφομοιώνοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την ιστορία της περιοχής.

---

⁵Μάτσιας, 1985 - Η επαρχία Πωγωνίου εκτείνεται βορειοδυτικά του Ζαγορίου. Μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο και την χάραξη των συνόρων 8 ελληνόφωνα χωριά της επαρχίας Πωγωνίου εντάχθηκαν στο αλβανικό κράτος.

Εικόνα 2. Μοιρολόι πάνω από το μνήμα του Μπάμπη Χαλκιά, κλαρινίστα, υιού του διάσημου κλαρινίστα Πετρολούκα – Χαλκιά Πηγή Epirus – tv – news – gr

3.3. Διάκριση ηπειρώτικων μοιρολογιών - Θεματολογία

Στην εξέλιξη του ηπειρώτικου μοιρολογιού τους δύο τελευταίους αιώνες η κυριότερη διάκριση που μπορεί να γίνει είναι αυτή μεταξύ των πολυφωνικών τραγουδιών – μοιρολογιών και των μοιρολογιών, που έγιναν ορχηστρικά μουσικά τραγούδια (Σπυράκου, 2019). Τα πολυφωνικά μοιρολόγια ήταν τα πρώτα που δημιουργήθηκαν και στη συνέχεια οι κομπανίες που δημιουργήθηκαν βασίστηκαν σε αυτούς τους πολυφωνικούς σχηματισμούς, μετατρέποντας τις φωνές σε μελωδίες και ρυθμούς (Κανελλάτου, 2010).

3.3.1 Τα πολυφωνικά Μοιρολόγια

Τα πολυφωνικά μοιρολόγια διακρίνονται στα αμιγώς φωνητικά μοιρολόγια (https://www.youtube.com/watch?v=ir1gnKzPcxw&ab_channel=GogaMishiu) και στα ορχηστρικά μοιρολόγια που εκτελούνται πολυφωνικά με συνοδεία οργάνων (https://www.youtube.com/watch?v=PS_faLY5aHY&ab_channel=%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%99%CE%91%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%99%CE%A1%CE%95%CE%99%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A5). Για να θεωρηθεί ένα τραγούδι πολυφωνικό απαιτείται η ύπαρξη τουλάχιστον δύο φωνών κατά την

εκτέλεση του, συνήθως όμως στα πολυφωνικά τραγούδια συναντάμε τρεις φωνές. Κάθε φωνή αναλαμβάνει ένα ρόλο μέσα στο τραγούδι, ώστε να σχηματιστούν οι αρμονικές μελωδικές γραμμές του κομματιού. Οι ρόλοι στο πολυφωνικό τραγούδι είναι οι εξής:

1. Ο Παρτής, ο οποίος συνήθως ξεκινάει το τραγούδι (είναι αυτός που το «παίρνει» εξ' ου και η ονομασία – εκτός αν υπάρχει προλογιστής στο τραγούδι, οπότε ξεκινά ο προλογιστής και συνεχίζει ο παρτής) και τραγουδάει την βασική μελωδία του. Συνήθως είναι ένα άτομο, άνδρας ή γυναίκα, εκτός αν υπάρχει διάλογος, οπότε το «παίρνουν» εναλλάξ οι δύο παρτήδες (https://www.youtube.com/watch?v=5YWReGz0cMc&ab_channel=GogaMishiu).
2. Οι ισοκράτες, οι οποίοι τραγουδάνε σταθερά στην τονική του τραγουδιού χωρίς να αλλάζουν τόνο (εξ' ου και η ονομασία ισοκράτες = αυτοί που κρατάνε το ίσο). Είναι ο μοναδικός ρόλος στο πολυφωνικό σχήμα που τον τραγουδάνε παραπάνω από ένας ταυτόχρονα, συνήθως ο αριθμός τους κυμαίνεται από δύο τουλάχιστον έως έξι άτομα. Αποκαλούνται και γεμιστές (αυτοί που γεμίζουν το κομμάτι).
3. Ο κλώστης, γυριστής ή ρίχτης είναι ρόλος που εκτελείται από ένα άτομο, το οποίο τραγουδάει γύρω από την βασική μελωδία του παρτή, ανεβοκατεβαίνοντας στην πεντατονική κλίμακα του κομματιού. Μπορεί να τραγουδά είτε με λόγια του κομματιού είτε με φωνήεντα. Το πιο αναγνωρίσιμο μέρος που καταλαμβάνει είναι όταν τελειώνει την αρχική μελωδία του ο παρτής και μπαίνει συνήθως λέγοντας «αχ ωχ ωχ» ή «άντε βρε». Ο ρόλος του είναι κυρίως αυτοσχεδιαστικός. Ανάλογα με την τεχνική που χρησιμοποιεί στο κομμάτι γίνεται λόγος για γυριστή, κλώστη ή ρίχτη (Κανελλάτου, 2010).

Το ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι έχει ενταχθεί στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας από το 2016 (https://ayla.culture.gr/ipeirotiko_polyfonico_tragoudi/), όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω (βλ. Κεφάλαιο 2.5)

3.3.2 Τα ορχηστρικά μοιρολόγια

Μετά την εμφάνιση του πολυφωνικού τραγουδιού και των ηπειρώτικων πολυφωνικών μοιρολογιών αναπτύχθηκαν τα ορχηστρικά μοιρολόγια. Το πότε

ακριβώς συνέβη αυτό δεν το γνωρίζουμε, ωστόσο κατά μια εκδοχή η εξέλιξη αυτή προέκυψε όταν δημιουργήθηκε στις κοινότητες η ανάγκη για συλλογική μνήμη. Επειδή το μοιρολόγι είναι αυτοσχεδιαστικό κυρίως μουσικό είδος, όταν και σιγά – σιγά εξαλείφθηκε το επάγγελμα της μοιρολογίστρας ήταν δύσκολο για τους ανθρώπους – συγγενείς του νεκρού να εκφράσουν τον πόνο τους μοιρολογώντας. Έτσι αντικαταστάθηκε ο ήχος του μοιρολογίσματος από τα μουσικά όργανα που μπορούσαν να αποδώσουν αυτό τον πόνο μέσα από τις μελωδίες τους (King, 2018 και Σπυράκου, 2019).

Αρχικά η ηπειρώτικη κομπανία είχε ως βασικά όργανα το βιολί, το λαούτο και συχνά την φλογέρα ή τζαμάρα. Τα πρώτα μοιρολόγια που ηχογραφήθηκαν ήταν με βιολί, όπως το διάσημο ηπειρώτικο μοιρολόι, που ηχογράφησε το 1926 στην Αμερική ο σπουδαίος δεξιοτέχνης Αλέξης Ζούμπας.

(https://www.youtube.com/watch?v=CKW3loiYkgk&ab_channel=OfficialTMR).

Υπάρχουν επίσης μοιρολόγια με φλογέρα ή τζαμάρα.

(https://www.youtube.com/watch?v=CdwCgp162DM&ab_channel=%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3).

Ωστόσο, το όργανο με το οποίο έγινε γνωστή στις μέρες μας η ηπειρώτικη μουσική δεν είναι άλλο από το κλαρίνο. Το κλαρίνο κατά μια εκδοχή ήρθε στη χώρα μας από την Δύση στις αρχές του 19ού αιώνα(Σπυράκου, 2019), κατά την ορθότερη, ωστόσο, εκδοχή από τις στρατιωτικές μπάντες των Οθωμανών, καθώς οι Τούρκοι διέθεταν, από παλαιότερα έτη, το όργανο (Παπαγεωργίου, 2020). Το νέο στην περιοχή όργανο «έδωσε» εξαιρετικά με το ηχώχρωμα των πολυφωνικών ασμάτων και αναπτύχθηκαν τεχνικές που βοηθούσαν στην απόδοση του «πόνου» που βγάζει το φωνητικό μοιρολόι, όπως τα τσακίσματα, τα γλιστήματα (γκλισάντα), οι τρίλιες και το τρέμουλο. Μετά από λίγο καιρό η ηπειρώτικη ορχήστρα με την εισαγωγή του ντεφιού έλαβε την τελική της μορφή με το κλαρίνο, το βιολί, το λαούτο και το ντέφι (Παπαγεωργίου, 2020).

Τα ορχηστρικά μοιρολόγια, τα οποία παραμένουν αυτοσχεδιαστικά μέχρι σήμερα μπορούν να διακριθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. Στα αμιγώς οργανικά μοιρολόγια, που η εκτέλεση τους γίνεται αποκλειστικά με συνοδεία οργάνων

(https://www.youtube.com/watch?v=4MYkX49YO1g&ab_channel=%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3)

2. Στα οργανικά μοιρολόγια που τραγουδιούνται και με πολυφωνία
(https://www.youtube.com/watch?v=fNZicp3ibyI&ab_channel=panpanou)
3. Στα μοιρολόγια με γυρίσματα, όπου μετά την εκτέλεση του μοιρολογιού η κομπανία γυρίζει το κομμάτι συνήθως σε πωγωνήσιο σκοπό ή άλλο χορευτικό σκοπό, ανάλογα με την περιοχή που παίζει η κομπανία
(https://www.youtube.com/watch?v=SWI1-KKgGz0&ab_channel=fisainotias)
4. Στα μοιρολόγια με γυρίσματα γνωστών ηπειρώτικων τραγουδιών
(https://www.youtube.com/watch?v=CVFYa4FXYwU&ab_channel=toelato)

Εικόνα 3 – Παραδοσιακή Ηπειρώτικη Κομπανία με Κλαρίνο, Βιολί, Λαούτο και Ντέφι. Πηγή:<https://www.koutipandoras.gr/article/ipeiros-apeiros-hora-afieroma-stin-paradosi-tis-ipeiroy>

Φυσικά, πολλές φορές τα όρια αυτών των τραγουδιών δεν είναι στενά, έτσι μπορεί να συναντήσουμε ένα ηπειρώτικο μοιρολόι με πολλές διαφορετικές μορφές και εκτελέσεις, όπως για παράδειγμα τη «Μαριόλα», ένα από τα διασημότερα ηπειρώτικα μοιρολόγια με θέμα τον θάνατο και τον έρωτα, το οποίο το συναντάμε τόσο ως πολυφωνικό

(https://www.youtube.com/watch?v=8fGDZMODvq0&ab_channel=%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82%CE%93%CF%81%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82),

όσο και ως οργανικό μονοφωνικό

(https://www.youtube.com/watch?v=lMi3yOtFWX4&ab_channel=NikosNtemiris)

και ως οργανικό πολυφωνικό

(https://www.youtube.com/watch?v=Sbfw6oAFnB8&ab_channel=%CE%A7%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%CE%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%82%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82).

3.3.3. Θεματολογία

Τα θέματα που διαπραγματεύονται τα ηπειρώτικα μοιρολόγια είναι ποικίλα και μπορούν να περιγραφούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. θρηνητικά τραγούδια που απευθύνονται σε όσους έχουν φύγει από την ζωή ή όσους πρόκειται να φύγουν όπως το:

Στης Ελένης το κρεβάτι

" Στης Ελένης το κρεβάτι
γύρω γύρω ήταν γιατροί
γαλλικά τα κουβεντιάζαν
πως δεν έχει πιά ζωή
μπράτσα που δεν τά' δε ο ήλιος
της τα είδαν οι γιατροί "

(https://www.youtube.com/watch?v=bF0Vba1TaJA&ab_channel=GreeksfolkMusic)

2. τραγούδια του Χάρου και του Κάτω Κόσμου
3. τραγούδια με Οδυρμούς των Νεκρών
4. τραγούδια με θέματα γαμήλια

Μοιρολόι του Γάμου

«Αχ σε τούτου σπίτι που ρθαμε γιε μου
αχ πέτρα να μη ραγίσει,
ωρε κι ο νοικοκύρης γιε μου του σπιτιού
χίλια χρόνια χίλια χρόνια να ζήσει
άιντε να του προκόψουν τα παιδιά
αχ και σ' άλλα να χαρούμε»

(https://www.youtube.com/watch?v=KZXv-wtkSWw&ab_channel=gaspap)

5. τραγούδια με θέματα ξενιτεμού (Κανελλάτου, 2007).

Από την ανωτέρω θεματολογία προκύπτει ένα κοινό στοιχείο, γύρω από το οποίο κινούνται όλα τα ηπειρώτικα μοιρολόγια με κάποιον τρόπο. Το στοιχείο αυτό είναι η απώλεια. Η απώλεια η οποία μπορεί να προκύψει είτε λόγω θανάτου, είτε λόγω ξενιτιάς, είτε λόγω γάμου αφού διαλύεται ο αρχικός οικογενειακός δεσμός γονιών – τέκνων και πρέπει αυτοί να αποχωριστούν, είτε λόγω μετανάστευσης (King, 2018). Για την Ήπειρο που όντας από τις φτωχότερες περιοχές της Ελλάδος γνώρισε την ξενιτιά από πολύ παλιά, η έννοια της ξενιτιάς έχει δυσβάσταχτο φόρτο ανάλογο του θανάτου. Η απώλεια των αγαπημένων προσώπων λόγω μετανάστευσης έχει κεντρικό ρόλο, τόσο στα πανηγύρια που ξεκινάνε με μοιρολόγια, για να θυμηθούμε όσους λείπουν, αλλά και σε πολλά ηπειρώτικα τραγούδια, μοιρολόγια και μη. Ένα από τα ομορφότερα και πιο γνωστά ηπειρώτικα μοιρολόγια με θέμα την ξενιτιά το «Αλησμονώ και χαίρομαι» μας φανερώνει μια εικόνα για την αντίληψη που έχουν οι Ηπειρώτες για όσους ξενιτεύονται.

Αλησμονώ και χαίρομαι

Αλησμονώ και χαίρομαι, θυμιούμαι και λυπιούμαι,

τι θέλα φύγω το ταχύ πάλε για ξένο τόπο.

Θυμήθηκα, λυπήθηκα, θυμιούμαι και λυπιούμαι,

θυμήθηκα την ξενιτιά και θέλω να πηγαίνω.

Σήκου μάνα μ' και ζύμωσε καθάριο παξιμάδι.

Με δάκρυα βάλε το νερό, με δάκρυα ζύμωσε το
και με τ' αναστενάγματα βάλε φωτιά στο φούρνο

και παρακάλα το Χριστό κι αυτή την Παναγία,
για να μη φύγει ο κερατζής ακόμα λίγες μέρες.

Με πόνους βάζει το νερό, με δάκρυα το ζυμώνει
και με τ' αναστενάγματα βάζει φωτιά στο φούρνο.

- Άργησε φούρνε να καείς και συ ψωμί να γένεις,

για ν' απεράει η συντροφιά κι ο γιός μου ν' απομείνει (Υφαντής 1996 και

https://www.youtube.com/watch?v=FVqkkgEtvU&ab_channel=ThePicurar)

Αντίστοιχα και το Ξενιτεμένο μου πουλί:

Ξενιτεμένο μου Πουλί

«Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο

η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ έχω τον καημό σου.

Τι να σου στείλω ξένη μου, τι να σου προβοδήσω.

Να στείλω μήλο, σέπεται, κυδώνι μαραγκιάζει

να στείλω μοσκοστάφυλο, στο δρόμο σταφιδιάζει,
να στείλω και το δάκρυ μου σ' ένα φτενό μαντήλι.
Το δάκρυ μου ήταν βαφερό κι έβαψε το μαντήλι.
Τρία ποτάμια το πλεναν κι έβαψαν και τα τρια.
Διαβάτης πάει και πέρασε κι έβαψε τα' αλογό του,
πάει πέρδικα να πει νερό κι έβαψε τα φτερά της.
Σου στέλλω χαιρετίσματα με μια μορφή τρυγόνα
και μέσα στα φτερούγια της σόχω την αρραβώνα.
Αναθεμά σε ξενιτιά και συ και τα καλά σου
που παίρνεις τρυφερά παιδιά γυρίζουν παντρεμένα
παίρνεις και παντρεμένους νιούς και γέροντες γυρίζουν.
Αναθεμά σε ξενιτιά με τα φαρμάκια ποχείς.»

(Υφαντής, σελ. 229 και

https://www.youtube.com/watch?v=I28GWNXnEqE&ab_channel=%CE%B7%CF%87%CF%8E%28%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%29-echo%28vocallab%29)

Εκτός των ανωτέρω θεμάτων συναντάμε και μοιρολόγια σχετικά με τον Αλή Πασά, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ιστορία της περιοχής και στην αυλή του διέπρεψαν επιφανείς μουσικοί της εποχής (King, 2018) αλλά και μοιρολόγια με θρύλους της περιοχής που ανήκουν στην κατηγορία του ακριτικού κύκλου(https://www.youtube.com/watch?v=ayKSbsZWA8&ab_channel=GreekfolkMusic).

Κεφάλαιο 4

Το Ηπειρώτικο μοιρολόγι σήμερα - Η στρατηγική ένταξης του στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (UNESCO 2003)

4.1 Η σημασία του για τις τοπικές κοινότητες σήμερα

Τα μοιρολόγια στην Ήπειρο αποτελούν ένα κανάλι κοινωνικής μνήμης και ένας τρόπος κατοχύρωσης ενός αισθήματος κοινότητας για τα άτομα. Εξυπηρετούν δύο πολύ σημαντικούς σκοπούς μέσα στην ζωή της κοινότητας: την διατήρηση ισχυρών δεσμών μεταξύ των μελών της και την διατήρηση μιας κοινωνικής μνήμης μέσα σε αυτήν. Τα δύο αυτά στοιχεία αποτελούν σημαντικότετους παράγοντες για την επιβίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς του μοιρολογιού στο πέρασμα των χρόνων (Katsanevaki, 2017). Μέσα σε αυτά τα χρόνια το μοιρολόγι πέρασε από τις ταφικές εκδηλώσεις, για να τιμηθεί η μνήμη του νεκρού, σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις, σε πανηγύρια, γάμους, βαφτίσεις και γλέντια. Εξελίχτηκε από το θρηνητικό τραγούδι, που έλεγαν αποκλειστικά οι μοιρολογίστρες σε πολυφωνικό αρχικά τραγούδι και στη συνέχεια σε ορχηστρικά – οργανικά τραγούδια που λέγονται είτε με την συνοδεία οργάνων είτε αποκλειστικά με μουσικά όργανα. Η εξέλιξη αυτή που συντελέστηκε μόνο στο μοιρολόι της Ηπείρου και το καθιστά μοναδικό σε σύγκριση με τα μοιρολόγια της υπόλοιπης Ελλάδος αποτελεί παράδειγμα για το, πώς η παράδοση και δη η δημοτική μουσική, που αποτελεί τμήμα του λαϊκού μας πολιτισμού δεν αποτελεί κάτι στατικό, αλλά η μετάδοση της από γενιά σε γενιά ενσωματώνει μέσα της τις προσδοκίες, τις ελπίδες, τα βιώματα και τις αναζητήσεις εκάστης εποχής και των ανθρώπων της.

Αυτό, άλλωστε, αποτελεί και κύριο χαρακτηριστικό των δημοτικών τραγουδιών η άμεση – από και από γενιά σε γενιά - μετάδοσή τους, η οποία εκφράζει όλα τα μέλη της κοινότητας και η οποία μέσα από την προσωπική καλλιτεχνική δημιουργία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον στο οποίο έχει γεννηθεί και το οποίο εκφράζει. Η καλλιτεχνική αυτή δημιουργία εξαρτάται άμεσα από την εποχή στην οποία γεννιέται, από τα καλλιτεχνικά ρεύματα και τις επιρροές της εποχής και από τις υφιστάμενες μουσικές σχολές με αποτέλεσμα μια εποχή του δημοτικού τραγουδιού να εκφράζει ταυτόχρονα πολλές γενιές ανθρώπων, καθώς είναι αποτέλεσμα επιρροών πολλών εποχών (Μότσιοις, 2000). Η σύνδεση αυτή είναι εμφανής στο ηπειρώτικο μοιρολόγι και γίνεται ιδιαίτερα εμφανής

από τη συνήθεια να ξεκινούν όλες οι εορταστικές εκδηλώσεις στην Ήπειρο με ένα σκοπό θλιμμένο και νοσταλγικό για να θυμηθούν οι νέοι τους παλιούς, όσους έχουν φύγει από την ζωή ή όσους είναι ξενιτεμένοι και στην συνέχεια αφού αποτίσουν αυτό τον φόρο τιμής να συνεχίσουν το γλέντι τους. Τα συναισθήματα, που γεννώνται εκείνη τη στιγμή και που πολλές φορές μπορούν να εκφραστούν με δάκρυα συγκίνησης, φανερώνουν τη δύναμη και την απήχηση που έχει το άκουσμα αυτού του ήχου στις ψυχές των απανταχού Ηπειρωτών.

4.2 Σύνδεση με κριτήρια ένταξης

Αφού περιγράφηκαν τα κύρια χαρακτηριστικά του ηπειρώτικου μοιρολογιού και η σημασία του για τις τοπικές κοινότητες σήμερα, πρέπει να εξετάσουμε αν το στοιχείο αυτό πληροί τις προϋποθέσεις της UNESCO για την εγγραφή του στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Σημειωτέον ότι, όπως προελέχθη, (βλ. Μέρος Α, Κεφάλαιο 1ό, Ενότητες 1.5 – 1.6) τα κριτήρια ένταξης στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO και τα κριτήρια ένταξης στον Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι παρόμοια, με την διαφορά ότι προ της εγγραφής στον Κατάλογο της UNESCO πρέπει να έχει προηγηθεί η εγγραφή στο Εθνικό Ευρετήριο.

Αρχικά σύμφωνα με το κριτήριο 1 πρέπει να εξεταστεί αν το στοιχείο αποτελεί άυλη πολιτιστική κληρονομιά, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 2 της Σύμβασης. Σύμφωνα με αυτό και δη την παράγραφο 2 το ηπειρώτικο μοιρολόγι ανταποκρίνεται στον ορισμό της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς αποτελεί αφενός «*προφορική παράδοση*», στην οποία περιλαμβάνονται και «*αφηγηματικά τραγούδια*»(άρθρο 2. παρ. 1 στ. α΄) , ενώ ανήκει στις τέχνες του θεάματος, που ανήκει η μουσική (άρθρο 2. παρ. 1 στ. β΄) αλλά και στις «*κοινωνικές πρακτικές, τελεουργίες, εορταστικές εκδηλώσεις*»(άρθρο 2. παρ. 1 στ. γ΄). Επίσης, οι κοινότητες φαίνεται ότι αναγνωρίζουν αδιαμφισβήτητα το μοιρολόγι ως μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους (Άρθρο 2 παρ. 1) , ενώ σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι το ηπειρώτικο μοιρολόγι αποτελεί πρακτική που δεν σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα ή αποτελεί πρακτική που σχετίζεται με βία ή αποκλεισμό ομάδων λόγω φύλου, ηλικίας, επαγγέλματος ή σεξουαλικού προσανατολισμού (άρθρο 2 παρ.1) Αντιθέτως, αποτελεί πρακτική που συμβάλλει στην ένωση των ανθρώπων μέσω της συλλογικής μνήμης, της μουσικής και της ανάπτυξης ευγενών συναισθημάτων. Τέλος, έχει ως

κοινωνική πρακτική και ως τελετουργία έντονα ενσωματωμένο μέσα του το στοιχείο της θρησκευτικότητας, που θεωρείται ότι εμπεριέχεται σε πολλές εκφράσεις της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς <https://ayla.culture.gr/orismos-apk/>. Υπό αυτή την οπτική φαίνεται ότι το ηπειρώτικο μοιρολόγι υπερκαλύπτει τα στοιχεία ορισμού του ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά, όπως περιγράφεται στη Σύμβαση.

Σχετικά με το κριτήριο 2, που προβλέπει την ευαισθητοποίηση του κοινού για το στοιχείο που εγγράφεται και την ενθάρρυνση του διαλόγου για την προβολή του σε όλο τον κόσμο φαίνεται ότι η εγγραφή του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας θα συμβάλλει σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση. Στο σημείο αυτό και προς ικανοποίηση του κριτηρίου 2 μπορούμε να αντλήσουμε συμπεράσματα από την προγενέστερη εγγραφή του «Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού» στο Εθνικό Ευρετήριο το 2016 αλλά και του Πολυφωνικού Καραβανιού στον Κατάλογο Καλών Πρακτικών Διαφύλαξης της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς το 2020. Οι δύο αυτές εγγραφές συντέλεσαν σε μεγάλο βαθμό στο άνοιγμα του διαλόγου για την διαφύλαξη του Ηπειρώτικου πολυφωνικού τραγουδιού, οι σχολές πολυφωνικού τραγουδιού πολλαπλασιάστηκαν ανά την Ελλάδα και εκτός Ηπείρου, ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, ενώ η μεγάλη γιορτή Πολυφωνικού Τραγουδιού, που πραγματοποιείται στα πλαίσια του διεθνούς Φεστιβάλ Πέτρας έχει καθιερωθεί στη συνείδηση του κόσμου και έχει κάθε χρόνο μεγάλη συμμετοχή. Αντίστοιχα, η έγγραφη του ηπειρώτικου μοιρολογιού στο Εθνικό Ευρετήριο αρχικά και στη συνέχεια στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας θα συμβάλλει στην περαιτέρω διάδοση του στοιχείου και θα κινητοποιήσει ακόμα περισσότερο τις τοπικές κοινότητες να το προβάλλουν, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στον εμπλουτισμό της πολιτιστικής πολυμορφίας σε όλο τον κόσμο.

Τα κριτήρια 3 και 4 έχουν σε μεγάλο βαθμό να κάνουν με τη συμμετοχή των κοινοτήτων, την ανάπτυξη δηλαδή μέτρων διαφύλαξης του στοιχείου και την μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή τους έπειτα από επαρκή ενημέρωση. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί και ο ρόλος της κεντρικής διοίκησης, ο οποίος είναι ενημερωτικός και καθοδηγητικός στον τομέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ας μη λησμονούμε ότι τόσο η Σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και η συζήτηση για την διαφύλαξη και διάδοση της είναι σχετικά πρόσφατη και είναι λογικό οι κοινότητες να μην έχουν αντιληφθεί πλήρως την

σημασία της, αλλά και την δυναμική που μπορεί να προσδώσει στον τόπο τους. Οι τοπικές κοινότητες φαίνεται ότι χωρίς να διαθέτουν την επιστημονική κατάρτιση και την κατάλληλη ενημέρωση για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, εντούτοις έχουν αναπτύξει τα μέτρα διαφύλαξης που εξασφαλίζουν την από γενιά σε γενιά μετάδοση του πολιτιστικού στοιχείου και την διάσωση του στο πέρασμα των χρόνων. Αυτές οι πρακτικές διαφύλαξης υπάρχουν σε κάθε κοινωνική εκδήλωση σε κάθε περίπτωση που τραγουδιέται ή παίζεται ένα ηπειρώτικο μοιρολόγι. Η εγγραφή του στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας θα αποτελούσε τιμή για τους Ηπειρώτες και θα τους παρακινούσε να προχωρήσουν και σε περαιτέρω δράσεις και ενέργειες για την διάδοση του. Όσον αφορά την μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή των κοινοτήτων στην πρόταση για την εγγραφή του στοιχείου, ο κατάλογος των φορέων που συμμετείχαν στην πρόταση για την εγγραφή του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού στο Εθνικό Ευρετήριο (ΑΠΕΙΡΟΣ)/ Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού – Πολυφωνικό Καραβάνι, Σύλλογος Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού «ΗΝΟΡΟ», Πολυφωνικό σχήμα Ηπείρου - Βαγγέλη Κώτσου, Σύλλογος Φίλων Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων, Ομοσπονδία Μουργκάνας, Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Πατρών, Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πατρών, Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας, Λαογραφικός Σύλλογος Βορειοηπειρωτών «Οι Χάονες», Ερευνητικό Κέντρο Ελληνικού Τραγουδιήματος) είναι ενδεικτικός για την αποδοχή που μπορεί να έχει η εγγραφή του ηπειρώτικου μοιρολογιού στις τοπικές κοινότητες. Αν το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι, το οποίο συναντάται σε ορισμένες μόνο περιοχές της Ηπείρου έχει τέτοια ευρεία αποδοχή από τις κοινότητες, τότε το ηπειρώτικο μοιρολόγι, το οποίο αποτελεί στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σχεδόν όλης της ηπείρου, μπορεί να κινητοποιήσει ακόμα μεγαλύτερο μέρος των τοπικών κοινοτήτων και να αποτελέσει έμβλημα μιας πανηπειρωτικής κουλτούρας.

Με βάση τα ανωτέρω αποδεικνύεται ότι το ηπειρώτικο μοιρολόγι καλύπτει τα ζητούμενα κριτήρια για την εγγραφή στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας και αποτελεί ζήτημα πρωτοβουλίας των τοπικών κοινοτήτων υπό την καθοδήγηση της κεντρικής διοίκησης η κίνηση των διαδικασιών εγγραφής του στους σχετικούς καταλόγους.

4.3 Οφέλη για τις τοπικές κοινότητες από την ένταξη του ηπειρωτικού μοιρολογιού στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (UNESCO 2003)

Η εγγραφή του ηπειρωτικού μοιρολογιού στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας θα μπορούσε να αποφέρει πολλά οφέλη για τις τοπικές κοινότητες της περιφέρειας της Ηπείρου, η οποία είναι από τις φτωχότερες της Ευρώπης (<https://epirusevents.gr/post/i-ipiros-anamesa-stis-pio-ftohes-periohes-tis-europis>), ενώ πολλά χωριά της έχουν εγκαταλειφθεί ή απειλούνται με ερημοποίηση. Ο πολιτισμός της περιοχής προσφέρει μια ισχυρή προοπτική ανάπτυξης και σε συνδυασμό με το υπέροχο φυσικό τοπίο της είναι δυνατόν να αποκομιστούν πολλά οφέλη σε επίπεδο πολιτιστικού τουρισμού.

Το γεγονός ότι ένας Αμερικάνος συγγραφέας, ο Chr. King ανακάλυψε τυχαία την μουσική αυτή σε ένα δισκοπωλείο στην Τουρκία και την αγάπησε σε τέτοιο βαθμό, ώστε έγραψε ολόκληρο βιβλίο για αυτήν (Ηπειρώτικο Μοιρολόγι βλ. βιβλιογραφία) αποδεικνύει ότι αυτή η μουσική έχει μέσα μια βαθιά δύναμη, η οποία μπορεί να είναι πολύ επιδραστική για όποιον τη γνωρίσει. Ίσως αυτό να οφείλεται στην πεντατονία, που χρησιμοποιείται ευρέως στο ηπειρώτικο τραγούδι και που αποτελεί την αρχαιότερη κλίμακα που τραγούδησε ο άνθρωπος. Σε κάθε περίπτωση, το ηπειρώτικο μοιρολόγι σε συνδυασμό με το ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι αλλά και τα ηπειρώτικα πανηγύρια μπορούν να αποτελέσουν εφελτήριο για την δημιουργία ενός πολιτιστικού brand name της περιοχής, το οποίο σε συνδυασμό με την αδιαμφισβήτητη φυσική ομορφιά της αλλά και την γαστρονομική ποικιλία των χωριών της με τα υπέροχα εδέσματα θα αποτελέσει πόλο έλξης για επισκέπτες που αναζητούν μια γνήσια, βιωματική τουριστική εμπειρία.

Η σύνδεση αυτή, ωστόσο, μεταξύ μουσικής, ηπειρωτικού μοιρολογιού, γαστρονομίας και φυσικών τοπίων δεν φαίνεται ότι είναι ξεκάθαρη στο μυαλό των μελών των τοπικών κοινοτήτων, όπως θα φανεί και στη συνέχεια στην ποιοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε. Καθοριστικός είναι ο ρόλος της κεντρικής διοίκησης, που μπορεί να ενημερώσει, να καθοδηγήσει και να συντονίσει τις τοπικές κοινότητες στην ανάπτυξη ενός μοντέλου ανάπτυξης και εκμετάλλευσης των πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής και στη σύνδεση τους με τον πολιτιστικό τουρισμό.

Μέρος Γ

Ποιοτική Έρευνα

Για την ποιοτική έρευνα που διεξήχθη μεταξύ επιλεγμένων μελών της Ηπειρωτικής Κοινότητας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της δομημένης συνέντευξης (Παρασκευοπούλου, 2008), με την διατύπωση τριών συγκεκριμένων ερωτημάτων στους συμμετέχοντες, ώστε να διερευνηθούν τα ερωτήματα που τέθηκαν από την εργασία. Η μέθοδος αυτή επιλέχθηκε σε συνεννόηση με τους συμμετέχοντες, οι οποίοι εκδήλωσαν την επιθυμία τους η συνέντευξη να έχει αυτή την μορφή ώστε να νιώθουν πιο άνετα και να μπορέσουν να απαντήσουν χωρίς άγχος στις ερωτήσεις. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τηλεφωνικά, αφού οι περισσότεροι ζούνε στην περιοχή της Ηπείρου, οπότε ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση συνέντευξης με φυσική παρουσία. Οι συμμετέχοντες εκπροσωπούν τόσο την Πολιτιστική Διοίκηση της Ηπείρου, όσο και μέλη των τοπικών κοινοτήτων με άμεση σχέση με την μουσική και την τοπική παράδοση και έδωσαν τη συναίνεση τους, ώστε να δημοσιευθούν τα ονόματα τους στην παρούσα εργασία. Οι ερωτήσεις που τέθηκαν στους συμμετέχοντες ήταν οι ακόλουθες:

1. Τι αισθάνεσαι όταν ακούς/παίζεις/τραγουδάς ένα ηπειρώτικο μοιρολόι;
2. Πιστεύεις ότι το ηπειρώτικο μοιρολόι ανήκει στην πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών, το βιώνει έτσι η πλειοψηφία των Ηπειρωτών;
3. Θα βοηθούσε η εγγραφή του ηπειρώτικού μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (UNESCO 2003) τις τοπικές κοινότητες και με ποιο τρόπο;

Πίνακας Συμμετεχόντων στην Συνέντευξη

Όνομα	Ιδιότητα	Τρόπος Συνέντευξης	Ημερομηνία Συνέντευξης
Δέσσης Σωτήριος	Επαγγελματίας Κλαρινίστας, καταγόμενος από το Ωραιόκαστρο Πωγωνίου	Διαδικτυακή Συνάντηση	27.04.2022
Μαγκλάρας Τάσος	Επαγγελματίας Κλαρινίστας, καταγόμενος από τη Δερόπολη Πωγωνίου	Διαδικτυακή Συνάντηση	29.04.2022
Πότσης Οδυσσέας	Αντιπεριφερειάρχης Ηπείρου, με αρμοδιότητα τα θέματα Πολιτισμού, Νεολαίας, Παιδείας και Δια Βίου Μάθησης	Τηλεφωνική επικοινωνία	03.05.2022
Αρετή Μίγγου,	Δασκάλα ηπειρώτικου πολυφωνικού τραγουδιού	Διαδικτυακή Συνάντηση	05.05.2022
Έξαρχος Παναγιώτης	Αντιπρόεδρος Πολιτιστικού Συλλόγου Κακολάκκου Πωγωνίου	Δια Ζώσης Συνέντευξη	07.05.2022

Παράθεση απαντήσεων πρώτης ερώτησης

Τα συναισθήματα που περιγράφουν οι συμμετέχοντες στην συνέντευξη, όταν ακούν ή όταν παίζουν ένα ηπειρώτικο μοιρολόγι, φαίνεται να έχουν μια κοινή βάση. Βασίζονται στο τρίπτυχο Συγκίνηση – Ενθύμηση - Ανακούφιση. Η συναισθηματική φόρτιση είναι τέτοια που το άκουσμα του πρώτου ήχου του ηπειρώτικου μοιρολογιού μπορεί να προκαλέσει δάκρυα συγκίνησης, *«ένα ρίγος συγκίνησης με διαπερνάει. Δυσκολεύομαι πολλές φορές να συγκρατήσω τα δάκρυα μου. Θυμάμαι όλους όσους έχω χάσει και κάποτε ακούγαμε μαζί αυτά τα τραγούδια, τις γιαγιάδες και τους παππούδες μου. Είναι μοναδικό συναίσθημα, πολλοί δεν μπορούν να το αντιληφθούν, να*

κατανοήσουν πως γίνεται ένα τραγούδι να προκαλεί τέτοια βαθιά συναισθήματα, ωστόσο, συμβαίνει και είναι υπέροχο.».

Τα δάκρυα αυτά εκφράζουν συναισθήματα βαθιά, που πολλές φορές μπορούν να φτάσουν και σε μεταφυσικό επίπεδο «Όταν παίζω ένα μοιρολόι τα συναισθήματα που νιώθω αυτή την στιγμή δεν μπορώ να τα εκφράσω με λόγια αλλά, είναι ένα σύνολο συναισθημάτων που άλλες φορές νιώθω τον πόνο του ανθρώπου που έχω δίπλα μου και άλλοτε ότι συνομιλώ με αυτούς που έχω χάσει. Το μοιρολόι είναι θα τολμήσω να πω μια λυτρωτική συνομιλία με το θεό». Βασικό στοιχείο που επικαλούνται σχεδόν όλοι συνεντευξιαζόμενοι είναι οι αναμνήσεις και κυρίως η ενθύμηση αγαπημένων προσώπων, «Θυμάμαι όλους όσους έχω χάσει και κάποτε ακούγαμε μαζί αυτά τα τραγούδια, τις γιαγιάδες και τους παππούδες μου.», «θυμούμαι ακούσματα των πρώτων χρόνων μου, όταν το μοιρολόι ήταν καθημερινότητα, ξεπροβοδίζοντας τον ξενιτεμένο, θρηνώντας την απώλεια, ζορκίζοντας το κακό. Ήταν το ξεκίνημα και το κλείσιμο της χαράς του γάμου, η μέθεξη της συνένυρεσης των φίλων στην ταβέρνα».

Αυτή η φαινομενική αρχικά στεναχώρια στη συνέχεια μετατρέπεται σε χαρά, σε ανακούφιση, αφού το μοιρολόι φαίνεται να ζορκίζει το κακό από τις ψυχές των μελών της κοινότητας, «στην αρχή του ακούσματος υπάρχει η αίσθηση ότι κάνω μια βουτιά σε βαθύτερα κομμάτια, όπου συνυπάρχουν συναισθήματα όπως η λύπη και η απόγνωση για την απώλεια αλλά και η αίσθηση του ανικανοποίητου, στην συνέχεια αυτά τα βαριά συναισθήματα σαν να απλώνονται, να παίρνουν όλο τον χώρο που μπορούν και να μεταλλάσσονται σε λύτρωση, ανακούφιση, γαλήνη». Το μοιρολόι γιατρεύει τις ψυχές των ανθρώπων και τους χαρίζει δύναμη να συνεχίσουν τη ζωή τους με όσες δυσκολίες έχουν να αντιμετωπίσουν. Το κλάμα που προκαλείται σε πολλούς, όταν ακούνε αυτή την μουσική, φαίνεται να είναι μια διέξοδος από όσα τους βαραίνουν, «ένα σκοπό, ο οποίος μπορεί μεν να ακούγεται λυπητερός αλλά είναι το φάρμακο, η αντιβίωση για να μπορέσει ο άλλος να νιώσει καλύτερα μέσα από την εκτόνωση. Η εκτόνωση αυτή έρχεται μέσα από το κλάμα, όπως λέμε δηλαδή σε κάποιον «Κλάψε να ξεσκάσεις».

Παράθεση απαντήσεων δεύτερης ερώτησης

Οι απαντήσεις στην δεύτερη ερώτηση είναι απόλυτες ως προς το αν το ηπειρώτικο μοιρολόι ανήκει στην πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών, καθώς αυτό συμφωνείται από όλους. «Βεβαίως και ανήκει στην κληρονομιά του Ηπειρώτη το

μοιρολόι καθότι είναι το άκουσμα αυτό είναι σύμφυτο για αυτόν - Βεβαίως είναι κληρονομιά μας, άλλωστε σε όλη την Ελλάδα μοιρολόι υπήρχε μόνο εδώ και στη Μάνη - ασφαλώς και είναι η πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών».

Ειδικά αναφέρεται η συνέχιση της παράδοσης του από τα παλαιότερα χρόνια, *«μας το έμαθαν οι Παππούδες μας και εμείς με τη σειρά μας το μαθαίνουμε στα παιδιά μας. Αποτελεί σύμβολο για αυτό τον τόπο, που έχει τραβήξει πολλά. Αυτός ο ήχος, αυτό το κλάμα του κλαρίνου, αυτές οι ανατριχιαστικές μελωδίες. Θα μας συνοδεύει πάντα όσα χρόνια κι αν περάσουν».* Μεγάλη σημασία έχει για τους συμμετέχοντες στη συνέντευξη ότι η παράδοση αυτή παραμένει ζωντανή μέχρι και σήμερα και μάλιστα αποτελεί σημείο αναφοράς για την περιοχή. *«Το Ηπειρώτικο μοιρολόι ως μουσικό είδος με ιδιαίτερα γνωρίσματα και χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν στην Ηπειρώτικη μουσική, είναι ξεκάθαρο νομίζω ότι αποτελεί κομμάτι του Ηπειρώτικου πολιτισμού. Ως εκ τούτου δεν νομίζω ότι υπάρχει Ηπειρώτης που θα υποστηρίξει κάτι άλλο. Είναι ένα ζωντανό ακόμη έθιμο, μια ανάγκη που εκφράζεται φυσικά από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού όταν αντιμετωπίζει την απώλεια κάθε είδους αλλά είναι επίσης ένας τρόπος να επικοινωνήσει με την άλλη πλευρά και να εκτονώσει παροδικά το αίσθημα της απώλειας και γι' αυτό υπάρχει ζωντανό σε πολλές εκδηλώσεις στη ζωή του, ακόμη και σε ένα γάμο αποδίδοντας φόρο τιμής σε αυτούς που έφυγαν».*

Η σύνδεση του ηπειρώτικου μοιρολογιού με την πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών έχει τη βάση της κατά τους περισσότερους σε χρόνους αρχαίους. Ειδικότερα αναφέρεται η μοναδικότητα του είδους και η σύνδεση του με την αρχαία πεντατονική κλίμακα, που αποτελεί την πρώτη κλίμακα που τραγούδησε ο άνθρωπος. *«Αυτό το άκουσμα τον στοιχειώνει πιστεύω από αλλοτινούς χρόνους μιας και είναι εξέλιξη της σπάνιας ηπειρώτικης πεντατονίας. Άλλωστε έτσι το βιώνει και μέχρι σήμερα ο Ηπειρώτης, είναι παρακαταθήκη για αυτόν από τα αρχαία χρόνια».* Η σύνδεση αυτή με την αρχαιότητα αποδίδεται και στις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής, που γεννήθηκε το μοιρολόι, *«ιστορικά είναι η πρώτη κραυγή του ανθρώπου, ο άνθρωπος μοιρολόγησε πρώτα γιατί γεννήθηκε και μεγάλωσε και έζησε πολύ δύσκολες καταστάσεις, δεν θα μπορούσε δηλαδή να τραγουδήσει χαρούμενα, γιατί όπως λέμε και στο χωριό «δεν τα' χει όλα φτιαγμένα». Θεωρώ ότι το μοιρολόι έχει να κάνει με την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας, ίσως και της Μάνης, πάντως εκεί δεν μοιρολογούν με όργανα, όπως κι εδώ παλιά δεν μοιρολογούσαν με όργανα, τώρα έχουμε σκοπούς που έχουν να κάνουν με οδυρμό και πόνο».*

Παράθεση απαντήσεων τρίτης ερώτησης

Στο τρίτο ερώτημα οι απαντήσεις που δίνονται είναι ποικίλες. Οι περισσότεροι πάντως ταυτίζουν τις ωφέλειες με την διαφύλαξη του στοιχείου και τη συνέχιση της παράδοσης του, «θα βοηθούσε η εγγραφή του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας γιατί το ηπειρωτικό μοιρολόι βασίζεται σε μια από τις πιο αρχαίες κλίμακες του κόσμου, την πεντατονική και είναι καλό και να διασφαλιστεί η συνέχεια του και να δώσει εναύσματα και σε άλλους λαούς. - Η έγγραφη στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο θα βοηθούσε στην διάσωση του, την καταγραφή του, την ανάπτυξη του - θα τονώσει το αίσθημα της σπουδαιότητας της συνέχειας αυτής της πρακτικής». Μικρή μερίδα των συμμετεχόντων βλέπει τις ωφέλειες να επεκτείνονται και σε άλλους τομείς πέραν της διαφύλαξης, «θα βοηθούσε στην ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων, καθώς θα προβάλλονταν μέσω αυτής της εγγραφής, ενώ θα προέκυπταν και πόροι για την περιοχή - να γίνει αντικείμενο μελετών και να προσελκύσει ερευνητές απ' όλο τον κόσμο, επίσης θα μπορούσε να γίνει κέντρο παραγωγής παγκόσμιων εκδηλώσεων σχετικά με το Ηπειρώτικο μοιρολόι». Μόνο ένας εκ των συμμετεχόντων μιλάει για τα μακροπρόθεσμα οφέλη που θα μπορούσε η εγγραφή του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Unesco να αποφέρει και αναφέρεται στον πολιτιστικό τουρισμό, «υπό μια πιο μακρά οπτική θα μπορούσε αντίστοιχα να προσφέρει αναγνωρισιμότητα του τόπου και των φυσικών του πλεονεκτημάτων, πολιτιστικό τουρισμό κλπ». Τέλος, μερίδα των συμμετεχόντων αναφέρεται στα προβλήματα της περιοχής και ομολογεί την αδυναμία της διοίκησης και των τοπικών κοινοτήτων να εκμεταλλευτούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. «Νομίζω ότι σε μεγάλο βαθμό οι τοπικές κοινότητες δεν είναι ενημερωμένες για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και τις δυνατότητες που αυτή προσφέρει, ομολογώ ότι και ο ίδιος αν και αντιπρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου ελάχιστες γνώσεις έχω για το ζήτημα. Το πρόβλημα είναι ότι πολλά χωριά και τοπικές κοινότητες που θα μπορούσαν να ασχοληθούν πιο ζεστά με το ζήτημα έχουν ως κύριο μέλημα να διασωθεί το χωριό τους από την εγκατάλειψη, αφού δουλειές δεν υπάρχουν και όλοι οι νέοι φεύγουν για τα μεγάλα αστικά κέντρα. Επομένως μένουν πίσω οι μεγαλύτεροι, οι οποίοι έχουν μάθει μια συγκεκριμένη νοοτροπία, η οποία είναι δύσκολο να αλλάξει.»

Συμπεράσματα Ποιοτικής Έρευνας

Από την διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας αντλούνται πολύτιμα συμπεράσματα σχετικά με το ηπειρώτικο μοιρολόγι και τη σημασία του για τους Ηπειρώτες σήμερα, αλλά και για την θεώρηση που έχουν οι τοπικές κοινότητες για την εκμετάλλευση του στοιχείου αυτού και τη σύνδεση του με την βιώσιμη ανάπτυξη και τον πολιτιστικό τουρισμό. Αρχικά, αυτό που αποδεικνύεται ξεκάθαρα είναι, ότι η μουσική αυτή δημιουργεί πληθώρα ανωτέρων συναισθημάτων σε όσους την ακούνε έχοντας μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον με ανάλογα ακούσματα. «*Συνομιλία με τον θεό*» - «*είναι το φάρμακο, η αντιβίωση*» - «*ρίγος με διαπερνάει*»- «*δυσκολεύομαι να συγκρατήσω τα δάκρυα μου*», είναι μερικές από τις χαρακτηριστικές φράσεις που ανέφεραν οι συμμετέχοντες στη συνέντευξη για να περιγράψουν τα συναισθήματα που τους κατακλύζουν, όταν ακούνε ένα ηπειρώτικο μοιρολόγι.

Τα συναισθήματα αυτά, αν και φαινομενικά έχουν μια χροιά λυπητερή, εν τούτοις αποτελούν για όσους τα βιώνουν μια γατριτιά, μια επανεκτίμηση των όρων ζωής, του κοινωνικού και οικογενειακού τους περιβάλλοντος, ένα «καθάρισμα» από τα κακά της ζωής που αντιμετωπίζουν. Αυτά τα ανώτερα συναισθήματα που δημιουργούνται σε όλους τους κάνει αναμφισβήτητα να πιστεύουν ότι το μοιρολόγι αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών, δίνοντας απολύτως καταφατικές απαντήσεις στην δεύτερη ερώτηση. Όλοι σχεδόν οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στους προγόνους και σε πρόσωπα αγαπημένα, τα οποία θυμούνται, όταν ακούνε ένα ηπειρώτικο μοιρολόγι. Αυτή η σύνδεση με τις προηγούμενες γενιές, η συνέχιση της παράδοσης του ηπειρώτικου μοιρολογιού, η ενθύμηση αγαπημένων προσώπων που έχουν φύγει από τη ζωή ή είναι πολύ μακριά ταυτίζεται με την πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών έτσι, όπως την έχουν μάθει από τους προγόνους τους και την έχουν ενσωματώσει στις σημερινές εορταστικές εκδηλώσεις και τελετουργίες ως ζώσα πολιτιστική τους κληρονομιά.

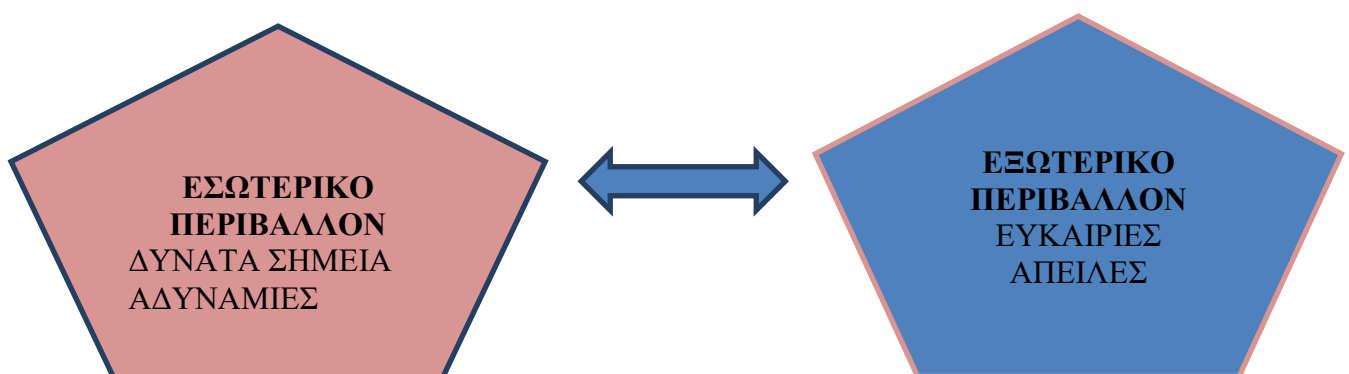
Ωστόσο, αν και στις δύο πρώτες ερωτήσεις φαίνεται να υπάρχει σύμπνοια ως προς το είδος των συναισθημάτων που γεννώνται κατά το άκουσμα ενός ηπειρώτικου μοιρολογιού και ως προς την κοινή πεποίθηση ότι αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, εν τούτοις σχετικά με το ζήτημα της τοπικής εκμετάλλευσης και των ωφελειών που μπορούν να αποκομίσουν οι τοπικές κοινότητες, δεν φαίνεται να υπάρχει η κατάλληλη πληροφόρηση για την σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και το ρόλο που αυτή μπορεί να παίξει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Μόνο ένας εκ των συμμετεχόντων έκανε λόγο για σύνδεση με τον

πολιτιστικό τουρισμό ενώ οι περισσότεροι συνέδεσαν την εγγραφή με την διαφύλαξη του στοιχείου, χωρίς όμως αυτό να συνδέεται με οικονομική εκμετάλλευση και όρους βιώσιμης ανάπτυξης. Από την άλλη, αυτή η αδυναμία σύνδεσης του στοιχείου με οικονομικούς όρους ίσως είναι και ένας από τους λόγους που το στοιχείο έχει μείνει αναλλοίωτο και συμβαδίζει με τους όρους της παράδοσης, χωρίς να έχει χάσει τον χαρακτήρα του από μια πιθανή εμπορική εκμετάλλευση χωρίς όρους βιωσιμότητας.

SWOT Ανάλυση

Πριν από την αποτύπωση των γενικών συμπερασμάτων θεωρείται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μια SWOT ανάλυση. Η ανάλυση αυτή αποτελεί εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού, με το οποίο επιχειρείται να προσδιοριστούν και να αναλυθούν οι παράγοντες του εσωτερικού περιβάλλοντος των Κοινοτήτων, ώστε να εντοπισθούν τα αδύνατα (Weaknesses) και τα δυνατά σημεία (Strengths) (Sarsby, 2016) στην στρατηγική σχεδιασμού ένταξης του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO και στο Εθνικό Ευρετήριο.

Αντιστοίχως για το εξωτερικό περιβάλλον και τον τρόπο που αυτό επιδρά στην στρατηγική ένταξης πρέπει να καταγραφούν οι ευκαιρίες (Opportunities) και οι απειλές (Threats) που επικρατούν. Οι ευκαιρίες και οι απειλές εκφράζουν μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος, τις οποίες οι Κοινότητες και η κεντρική διοίκηση θα πρέπει να εντοπίσουν και αναλόγως να προσαρμόσουν την στρατηγική τους (Sarsby, 2016). Το εργαλείο της SWOT ανάλυσης έχει καίρια σημασία για την διαμόρφωση της πολιτικής και της στρατηγικής για την ένταξη του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO και στο Εθνικό Ευρετήριο και τις μετέπειτα πολιτικές και πρακτικές διαφύλαξης.

Η Ανάλυση SWOT χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη, ήτοι στην ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος (Αδυναμίες - Πλεονεκτήματα) και στην ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος (Ευκαιρίες – Απειλές).

Η κάτωθεν SWOT ανάλυση όπως αποτυπώνεται στους σχετικούς πίνακες μας επιτρέπει να διαμορφώσουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με το διαμορφωθέν περιβάλλον για την εγγραφή του στοιχείου του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο και στο Εθνικό Ευρετήριο και τις ωφέλειες που μπορούν να αποκομίσουν οι τοπικές κοινότητες από την εγγραφή αυτή.

Ως προς το εσωτερικό περιβάλλον, συμπεραίνουμε ότι αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα η ύπαρξη ισχυρών δεσμών σύνδεσης και μνήμης με το στοιχείο του ηπειρώτικου μοιρολογιού και διαμορφωμένες πρακτικές διαφύλαξης και μετάδοσης από γενιά σε γενιά. Παράλληλα, η εγγραφή διαφορετικών στοιχείων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ηπείρου στο Εθνικό Ευρετήριο σε συνδυασμό με το φυσικό κάλλος της περιοχής και την προσφερόμενη γαστρονομική ποιότητα και ποικιλία δημιουργούν ένα σύγχρονο ελκυστικό τουριστικό πακέτο.

Στον αντίποδα ισχυρές αδυναμίες κυρίως, ως προς το κομμάτι της εκμετάλλευσης του πολιτιστικού προϊόντος της περιοχής, φαίνεται να αποτελεί η ελλιπής ζύμωση μεταξύ των κοινοτήτων για τον καταρτισμό ενός στρατηγικού σχεδίου εκμετάλλευσης του πολιτιστικού αποθέματος της Ηπείρου, καθώς και η γήρανση του πληθυσμού ειδικά των χωριών και μικρότερων κοινοτήτων που αποτελούν τον σημαντικότερο φορέα διαφύλαξης του στοιχείου. Τέλος, εμπόδιο στην δημιουργία ενός ελκυστικού προγράμματος πολιτιστικού τουρισμού στην περιοχή αποτελούν οι ελλείψεις κυρίως της περιφέρειας στον τομέα των συγκοινωνιών, του οδικού δικτύου και των δομών υγείας

Ως προς το εξωτερικό περιβάλλον και τις ευκαιρίες και απειλές που παρουσιάζονται στην SWOT ανάλυση βλέπουμε ότι η πλάστιγγα γέρνει σαφέστατα υπέρ των ευκαιριών που παρουσιάζονται. Η δημιουργία ενός πολιτιστικού Brand Name της περιοχής, που θα συνδέσει τις διάφορες μορφές πολιτιστικού πολιτισμού, που μπορεί να προσφέρει η Ήπειρος, μπορεί να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης για την περιοχή, να προκαλέσει την εισαγωγή πόρων για την καλύτερη ανάδειξη και εκμετάλλευση των στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της και να προσφέρει κίνητρα στους νεότερους να συνεχίσουν την παράδοση των προγόνων

τους. Από τους κινδύνους οι πιθανότητες εμπορευματοποίησης του στοιχείου με τα μέχρι σήμερα δεδομένα φαντάζουν ελάχιστες, ενώ η αστάθεια του διεθνούς περιβάλλοντος είναι ένας αστάθμητος παράγοντας, τον οποίο οι τοπικές κοινότητες δεν έχουν την δυνατότητα να επηρεάσουν.

Δυνατά Σημεία:

- ❖ Ισχυρή συλλογική μνήμη Κοινοτήτων
- ❖ Κοινή πεποίθηση ότι το Ηπειρώτικο Μοιρολόγι αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά των Ηπειρωτών
- ❖ Αμεσότητα μετάδοσης στοιχείου από γενιά σε γενιά
- ❖ Σύνδεση με προγόνους και με θρησκευτικές τελετουργίες
- ❖ Διαμόρφωση συνθηκών διαφύλαξης μέσω κοινωνικών εκδηλώσεων (Πανηγύρια – Γάμοι – Βαπτίσεις)
- ❖ Εγγραφή του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού και των Ιερών Δασών των Χωριών του Ζαγορίου και της Κόνιτσας στο Εθνικό Ευρετήριο και του Πολυφωνικού Καραβανιού στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο
- ❖ Ισχυρές πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθμιες Ενώσεις (Πολιτιστικοί Σύλλογοι – Πανηπειρωτική Ομοσπονδία)
- ❖ Φυσικό κάλλος της περιοχής
- ❖ Γαστρονομική ποιότητα και ποικιλία

Αδυναμίες:

- ❖ Εγκατάλειψη Κοινοτήτων – Ερημοποίηση περιοχής – Γήρανση πληθυσμού
- ❖ Ελλιπής ζύμωση μεταξύ των κοινοτήτων για τον καταρτισμό ενός στρατηγικού σχεδίου εκμετάλλευσης του πολιτιστικού αποθέματος της Ηπείρου Απουσία συντονισμού εκ μέρους της κεντρικής διοίκησης
- ❖ Μη συνειδητοποίηση εκ μέρους των Κοινοτήτων του ρόλου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού
- ❖ Έλλειψη υποδομών (μικρό αεροδρόμιο – μέτριο οδικό δίκτυο ειδικά στις ορεινές περιοχές – έλλειψη σοβαρών περιφερειακών δομών υγείας)
- ❖ Έλλειψη συγκοινωνίας προς περιοχές υψηλού πολιτιστικού ενδιαφέροντος (χωριά) – μεγάλη απόσταση από την Αθήνα
- ❖ Ανάπτυξη συγκεκριμένων μόνο τομέων τουρισμού.

Εξωτερικό Περιβάλλον

Ευκαιρίες:

- ❖ Δυνατότητα δημιουργίας πολιτιστικού BrandName–Ηπειρώτικη μουσική (Πολυφωνικό Τραγούδι – Ηπειρώτικο Μοιρολόγι – Ηπειρώτικα Πανηγύρια)
- ❖ Δυνατότητα χρηματοδότησης μέσα από κονδύλια της UNESCO
- ❖ Σύνδεση πολιτιστικού – γαστρονομικού – φυσιολατρικού τουρισμού
- ❖ Κίνητρα παραμονής νέων στην περιοχή
- ❖ Δυνατότητα οικονομικής ανάπτυξης φτωχότερων κοινοτήτων
- ❖ Ανάδειξη των τοπικών προϊόντων
- ❖ Ανάδειξη της αρχιτεκτονικής της περιοχής (Πέτρινα Σπίτια – Πέτρινα Γιοφύρια)

Απειλές:

- ❖ Κίνδυνος Εμπορευματοποίησης του στοιχείου, μετάλλαξη των παραδοσιακών εκδηλώσεων (πανηγύρια) σε εμπορικά δρώμενα
- ❖ Διεθνές ασταθές περιβάλλον, οικονομική κρίση, πόλεμος καθιστούν όποια σχέδια ανάπτυξης ριψοκίνδυνα

Γενικά Συμπεράσματα

Με την παρούσα εργασία επιχειρήθηκε να αναλυθεί η σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για τις τοπικές κοινότητες σε θεωρητικό επίπεδο και στη συνέχεια να διαπιστωθεί, κατά πόσο το ηπειρώτικο μοιρολόγι αποτελεί στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και αν μπορούν οι τοπικές κοινότητες να επωφεληθούν από την εγγραφή του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, μέσω της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού με όρους βιωσιμότητας. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν έχουν εξαιρετικό ενδιαφέρον τόσο για τους φορείς της διοίκησης, που ενδεχομένως να ασχοληθούν με το ζήτημα της εγγραφής του ηπειρώτικου μοιρολογιού στους καταλόγους άυλης

πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και για τους εκπροσώπους των τοπικών κοινοτήτων που θα αναλάβουν την σχετική πρωτοβουλία

Ως προς το πρώτο ερώτημα, αν το ηπειρώτικο μοιρολόγι αποτελεί στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των Ηπειρωτών, αποδείχτηκε ότι αυτό πληροί όλα τα κριτήρια ώστε να εγγραφεί στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Ο τρόπος που το βιώνουν οι Ηπειρώτες και τα συναισθήματα που τους γεννά όταν το ακούνε, η σύνδεση με τις προηγούμενες γενιές και η μετάδοση από τους παλαιότερους στους νεότερους, τα έντονα στοιχεία θρησκευτικότητας στην ιστορία του, η ενσωμάτωση του στις σημερινές εορταστικές εκδηλώσεις των Ηπειρωτών και η μοναδικότητα του είδους του το καθιστούν πέραν κάθε αμφισβήτησης στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Η εγγραφή του στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας θα συμβάλλει σημαντικά στην διαφύλαξη του αλλά και στην διάδοση του εκτός των ορίων της Ηπείρου και της Ελλάδας. Πρόκειται για ένα πολιτιστικό θησαυρό, ο οποίος παραμένει αναξιοποίητος και ο οποίος μπορεί να συντελέσει στην πρόοδο και ανάπτυξη της περιοχής.

Η πρωτοβουλία εγγραφής και αξιοποίησης του στοιχείου αυτού ανήκει αποκλειστικά στις τοπικές κοινότητες, οι οποίες πρέπει να συντονιστούν και να κινήσουν τις σχετικές διαδικασίες. Ωστόσο, επειδή αυτό δεν φαίνεται ακόμα να αποτελεί για αυτές προτεραιότητα αφού δεν έχουν αντιληφθεί πλήρως την σημασία και την δύναμη της πολιτιστικής κληρονομιάς για την ανάπτυξη της περιοχής και την επιβίωση των ίδιων των κοινοτήτων και των εθίμων τους, η κεντρική διοίκηση οφείλει να τις παρακινήσει και κυρίως να τις ενημερώσει για τα σχετικά οφέλη που μπορούν να αποκομίσουν άμεσα αλλά και μακροπρόθεσμα. Άλλωστε, η εμπειρία εγγραφής του Πολυφωνικού Ηπειρώτικου Τραγουδιού αποδεικνύει ότι μια τέτοια διαδικασία μόνο καλό μπορεί να κάνει για την διαφύλαξη του στοιχείου και την περαιτέρω διάδοση του.

Ως προς το δεύτερο ερώτημα, το κατά πόσο η έγγραφη του ηπειρώτικου μοιρολογιού στο Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού της περιοχής με όρους βιωσιμότητας, η απάντηση δεν είναι τόσο σαφής όσο στο πρώτο ερώτημα. Οι προϋποθέσεις φαίνεται να υπάρχουν και να διαμορφώνουν καταρχάς ένα θετικό πλαίσιο. Η εγγραφή θα προστεθεί σε μια

σειρά εγγραφών στην περιοχή, η οποία διαθέτει και όλα τα υπόλοιπα στοιχεία για την ανάπτυξη όλων των πτυχών του πολιτιστικού τουρισμού (φυσιολατρικός, περιπατητικός, γαστρονομικός κλπ). Ωστόσο, η προοπτική αυτή δεν φαίνεται να έχει ζυμωθεί καλά μέσα στις κοινότητες, ώστε να αντιληφθούν τις δυνατότητες που ανοίγονται και να εκμεταλλευτούν την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ηπείρου, μετατρέποντας την σε κινητήρια δύναμη ανάπτυξης.

Η αδυναμία αυτή των τοπικών κοινοτήτων δεν πρέπει να μας παραξενεύει. Τα τελευταία 20 έτη περίπου, από τότε που υπεγράφη η Σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, μέχρι και σήμερα γίνονται σταδιακά βήματα για τον προσδιορισμό του περιεχόμενου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και για την σύνδεση της με όρους πολιτιστικού τουρισμού και βιώσιμης ανάπτυξης. Οι τοπικές κοινότητες έχουν αναδειχθεί σε θεματοφύλακα του πολιτισμού τους ενώ η κεντρική διοίκηση περιορίζεται σε ρόλο καθοδηγητικό και συντονιστικό. Αυτή η σχέση μεταξύ κεντρικής διοίκησης και τοπικών κοινοτήτων πολλές φορές μπορεί να είναι προβληματική, αφενός λόγω έλλειψης πραγματικής επικοινωνίας μεταξύ τους και αφετέρου λόγω της έλλειψης γνώσεων των μελών των τοπικών κοινοτήτων σχετικά με την σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και τις δυνατότητες ανάπτυξης που παρέχει η εκμετάλλευσή της.

Η προώθηση και εγγραφή των περισσότερων πολιτιστικών στοιχείων στους σχετικούς καταλόγους αποτελεί συνήθως πρωτοβουλία ορισμένων μελών των τοπικών κοινοτήτων, που έχουν ενδεχομένως λίγο παραπάνω «μεράκι» και λίγες παραπάνω γνώσεις από το μέσο όρο των μελών μιας τοπικής κοινότητας. Αυτή η μερικότητα ή μη καθολικότητα συμμετοχής όλων των μελών των τοπικών κοινοτήτων δημιουργεί και ένα κενό ως προς την εκμετάλλευσή των σχετικών εγγραφών με όρους πολιτιστικού τουρισμού και βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό φαντάζει λογικό λόγω του μικρού χρονικού διαστήματος που είναι σε ισχύ η Σύμβαση, καθώς τα αποτελέσματα της και οι συνθήκες που δημιουργεί δεν είναι ευρέως γνωστά στις τοπικές κοινότητες, παρά τον αρκετά μεγάλο αριθμό εγγραφών που έχουν καταχωρηθεί στο εθνικό ευρετήριο. Σημαντικός είναι στο σημείο αυτό ο ρόλος της κεντρικής διοίκησης να διαδώσει την σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και να συντονίσει την ενημέρωση των τοπικών κοινοτήτων μέσα από δράσεις (επιμορφωτικά σεμινάρια, διαλέξεις, επαφές με παράγοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης), ώστε να μπορούν στη συνέχεια αυτές αυτόνομα να αξιοποιήσουν την πολιτιστική τους παράδοση.

Η αδυναμία των τοπικών κοινοτήτων να εκμεταλλευτούν άμεσα την εγγραφή του ηπειρώτικου μοιρολογιού στον Εθνικό Ευρετήριο και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας δεν πρέπει να αποτελέσει εμπόδιο στην κίνηση της διαδικασίας εγγραφής. Η κίνηση αυτή θα προκαλέσει σωρεία ζυμώσεων και διαβουλεύσεων μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων και θα τους δώσει επιπλέον κίνητρο να διαμορφώσουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο προώθησης και ανάδειξης του στοιχείου ως πολιτιστικού προϊόντος, ενώ η προσθήκη ενός ακόμη στοιχείου στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ηπείρου θα παρακινήσει και την διοίκηση να διαμορφώσει τις δομές, ώστε να αναπτυχθεί ο πολιτιστικός τουρισμός της περιοχής.

Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι πέρα από τα στενά πλαίσια της τοπικότητας του στοιχείου και των συνθηκών εκμετάλλευσης του και ανάδειξης του ως πολιτιστικό προϊόν το ηπειρώτικο μοιρολόγι έχει μια παγκόσμια διάσταση. Έχοντας τη μουσική του βάση στην πεντατονική κλίμακα που χρησιμοποιούνταν στη μουσική από αρχαιοτάτων χρόνων, αποτελεί αυτή τη στιγμή τη μοναδική γνήσια ορχηστρική εξέλιξη του αρχαιότερου είδους τραγουδιού που συναντάμε στον πλανήτη, του μοιρολογιού, του θρήνου, του οδυρμού για την απώλεια. Είναι επομένως μοναδικό στο είδος του όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά σε παγκόσμιο. Το γεγονός αυτό καθιστά την εγγραφή του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας επιβεβλημένη για να διασωθεί και να διαδοθεί στις επόμενες γενιές.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Βασιλειάδης Νικόλαος & Σοφία Μπουτσιουκη, Πολιτιστική Διπλωματία, Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις, Αθήνα 2015
Ανακτήθηκε από
https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/4424/3/15527_Vasileiadis%20Total-KOY.pdf
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Βαρβούνης Μ.Γ., Οι εορτές του Πάσχα στην ελληνική λαϊκή εθιμοταξία, Κομοτηνή 2018, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Εργαστήριο Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Ανακτήθηκε από
https://www.researchgate.net/publication/341234018_Oi_Eortes_tou_Pascha_sten_Ellenike_Laike_Ethimotaxia
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Δημοπούλου Μαρία, Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά και Τοπική Ανάπτυξη. Η αναβίωση του εθίμου Ριζικάρια στη Ναυπακτία και η συμβολή του στην ανάπτυξη της περιοχής. Διπλωματική Εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Ναύπακτος 2021
Ανακτήθηκε από
<https://apothesis.eap.gr/handle/repo/53274>
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Κανελλάτου Γ. Βιβή, Το ελληνόφωνο πολυφωνικό τραγούδι στο νότιο τμήμα της επαρχίας Πωγωνίου στην Ήπειρο, Ερευνητικό Κέντρο Ελληνικού Τραγουδιήματος, Αθήνα 2010
Ανακτήθηκε από
https://www.researchgate.net/publication/265292297_201007_-_Kanellatou_Paraskeue_G_-

[To Ellenophono Polyphoniko Tragoudi sto Notio Tmema tes Eparchias Rogoniou sten Epeiro 201007 - Kanellatou Paraskevi G -](#)

[The Greek Polyphonic Singing of the South-Pog](#)

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Κανελλάτου Γ. Παρασκευή, Το μοιρολόι στις νεοελληνικές τελετουργίες Θανάτου, Επισκόπηση Μελετών από το 19ό αιώνα έως σήμερα, Πτυχιακή Εργασία, Παρασκευή Γ. Κανελλάτου, Άρτα 2007
Ανακτήθηκε από
[https://www.researchgate.net/publication/265292391_200706 -
Kanellatou Paraskeue G -
To Moiroloi stis Neoellenikes Teletourgies tou Thanatou Episkopese M
eleton apo to 19o Aiona eos semera 200706 - Kanellatou Paraskevi G -
Lamentation in Modern Greek D](https://www.researchgate.net/publication/265292391_200706_-_Kanellatou_Paraskeue_G_-_To_Moiroloi_stis_Neoellenikes_Teletourgies_tou_Thanatou_Episkopese_Meleton_apo_to_19o_Aiona_eos_semera_200706_-_Kanellatou_Paraskevi_G_-_Lamentation_in_Modern_Greek_D)
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Κινγκ Κρίστοφερ, Ηπειρώτικο Μοιρολόι – Οδοιπορικό στην αρχαιότερη ζωντανή δημόδη μουσική της Ευρώπης, Αθήνα 2018, Εκδόσεις Δώμα
- Κορκά Αντωνία, Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά – Συγκριτική Μελέτη Δικαίων, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2019
Ανακτήθηκε από
<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2877486/theFile>
[e](#)
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Μάτσιος Πρεσβυτ. Χρήστος, ΠΩΓΩΝΙ – ΔΕΡΟΠΟΛΗ, Ήθη – Έθιμα – Τραγούδια, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1985
- Μότσιος Γιάννης, Το Ελληνικό Μοιρολόγι, Ταφικά Έθιμα και μοιρολόγια, Εκδόσεις Κώδικας, Αθήνα 2000

- Παρασκευοπούλου – Κόλλια Ευφροσύνη – Άλκηστη, Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις, Περιοδικό για την ανοικτή και εξ' αποστάσεως εκπαίδευση και την εκπαιδευτική τεχνολογία, Τόμος 4, Αριθμός 1, 2008

Ανακτήθηκε από

<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kewCUcfa1zwJ:https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/viewFile/9726/9872+&cd=6&hl=el&ct=clnk&gl=gr>

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Παπαγεωργίου Γ. Βασίλης, Παρακαλαμιώτικο Μοιρολόι, Χρήστος Χαλιγιάννης – Χαλίλης, Μεταπτυχιακή Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιωάννινα 2020

Ανακτήθηκε

από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2921734/theFile> (τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Ι. Πούλιος, Μ. Αλιβιζάτου, Γ. Αραμπατζής, Α. Γιαννακίδης, Ν. Καραχάλης, Ε. Μάσχα, Μ. Μούλιου, Μ. Παπαδάκη, Χ. Προσύλης, Σ. Τουλούπα, Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 15780 Ζωγράφου, Αθήνα 2015

[Δράση Κάλλιπος - Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα \(kallipos.gr\)](http://kallipos.gr)
- Ροδακινιά Ελένη, Η έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η συνεισφορά της στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας. Μελέτη περίπτωσης: Το έθιμο των «Μωμόγερων», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, Πάτρα 2019

Ανακτήθηκε από

<https://apothesis.eap.gr/handle/repo/43482>

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Σπυράκου Σοφία, «Άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Η περίπτωση του ηπειρώτικου μοιρολογιού στη λαϊκή παράδοση.», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Διπλωματική Εργασία, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων

Ανακτήθηκε από

<https://apothesis.eap.gr/handle/repo/41144?mode=full>

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Saunier Guy. Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Τα μοιρολόγια, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1999

- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, 2018, Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων

Ανακτήθηκε από

https://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2018/11/%CE%86%CF%85%CE%BB%CE%B7_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9A%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC_%CE%94%CE%99%CE%9D%CE%95%CE%A0%CE%9F%CE%9A_%CE%A4%CE%91%CE%A0_2018.pdf

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Υφαντής Θ. Νίκος, το Δολό στο Πωγώνι, Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Δολού Πωγωνίου, Ιωάννινα 1996

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

- Blake Janet, Development of UNESCO's 2003 Convention, Creating a new heritage paradigm? ,στο Michelle Stefano and Peter Davis (Επιμ.), The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage Routledge, London and New York, 2019
- Coccossis Harry, Cultural heritage and sustainable tourism: The Challenges, Στο Mergos George & Patsavos Nikolas (επιμ.), Cultural Heritage and Sustainable Development, Economic Benefits, Social Opportunities and Policy Challenges, Εκδόσεις Πολυτεχνείου Κρήτης, 2017
Ανακτήθηκε από
<https://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2017/10/INHERIT-BOOK-PRINT-2.pdf>
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Harriet Deacon&RieksSmeets, στοNatsuko Akagawa&Laurajane Smith (Επιμ.) Safeguarding Intangible Heritage, Routledge, London, 2018,
- D. Ruggles Fairchild &Helaine Silverman, From Tangible to Intangible Heritage
Ανακτήθηκε από
https://www.academia.edu/5220174/2009_From_Tangible_to_Intangible_Heritage_by_D_Fairchild_Ruggles_and_Helaine_Silverman
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- FotopoulouStavroula – Villy, Intangible cultural heritage, local knowledge and sustainable management of cultural assets and environmental resources, στοMergos George &Patsavos Nikolas (επιμ.), Cultural Heritage and Sustainable Development, Economic Benefits, Social Opportunities and Policy Challenges, ΕκδόσειςΠολυτεχνείουΚρήτης, 2017
Ανακτήθηκε από

<https://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2017/10/INHERIT-BOOK-PRINT-2.pdf>

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Karavourniotti Aggeliki, Funeral laments as an important part of the funeral process Russian and Greek funeral laments. Some similarities and differences, Umea University, Linguistics and Gender Studies, November 2021

Ανακτήθηκε από

[\(PDF\) Funeral laments as an important part of the funeral process Russian and Greek funeral laments. Some similarities and differences \(researchgate.net\)](#)

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Katsanevaki Athena, Modern Laments in Northwestern Greece, Their Importance in Social and Musical Life and the “Making” of Oral Tradition, Musicologist International journal of music studies, 2017

Ανακτήθηκε από

https://www.researchgate.net/publication/334073611_Modern_Laments_in_Northwestern_Greece_Their_Importance_in_Social_and_Musical_Life_and_the_Making_of_Oral_Tradition_httpsdergiparkorgtrtrpubmusicologistissue33635373186

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Lixinski Lucas (2013), International Cultural Heritage Regimes, International Law and the Politics of the Expertise, International Journal of Cultural Property, Volume 20, Issue 4, November 2013, 407– 429

Ανακτήθηκε από

<https://doi.org/10.1017/S0940739113000210>

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Marta de La Torre, Assessing the Values of Cultural Heritage, Research Report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2000

Ανακτήθηκε από

https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/assessing.pdf

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Mason Randall, στο Marta de La Torre (επιμ.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Research Report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2000
Ανακτήθηκε από
https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/assessing.pdf
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Milanou Kyriaki & Tataridas George, *Cultural tourism and regional economic development*, στο Mergos George & Patsavos Nikolas (επιμ.), *Cultural Heritage and Sustainable Development, Economic Benefits, Social Opportunities and Policy Challenges*, Εκδόσεις Πολυτεχνείου Κρήτης, 2017
Ανακτήθηκε από
<https://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2017/10/INHERIT-BOOK-PRINT-2.pdf>
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Muijtens Glyn, *The cry that shakes up all the world: Dissent in Greek women's lament*, Essay for the OIKOS course *Death in the Greek World*
Ανακτήθηκε από
https://www.academia.edu/26255758/THE_CRY_THAT_SHAKES_UP_ALL_THE_WORLD_DISSENT_IN_GREEK_WOMEN_S_LAMENT_Essay_for_the_OIKOS_course_Death_in_the_Greek_World
(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)
- Petronela Tudorache, *Procedia Economics and Finance*, Volume 39, Pages 731-736, Elsevier, 2016
Ανακτήθηκε από

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=B2eJD6YAAAAJ&citation_for_view=B2eJD6YAAAAJ:u5HHmVD_uO8C

(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

- Sarsby Alan, Swot Analysis, Leadership Library, England 2016

Διαδικτυακές πηγές

- <https://www.unesco.org/en/history>
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Ορισμός της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς | Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας \(culture.gr\)](#)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- <https://ayla.culture.gr/orismos-apk/>
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Διαδικασία Εγγραφής στο Εθνικό Ευρετήριο ΑΠΚ | 2022 | Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας \(culture.gr\)](#)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Procedure of inscription of elements on the Lists and of selection of Good Safeguarding Practices - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO](#)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Η Ελλάδα στη Σύμβαση | Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας \(culture.gr\)](#)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Δεοντολογικές Αρχές για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς | Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας \(culture.gr\)](#)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Κοινότητα Φορέων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς | Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας \(culture.gr\)](#)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- [Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς | Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας \(culture.gr\)](#)

(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)

- https://www.youtube.com/watch?v=ir1gnKzPcxw&ab_channel=GogaMishiu
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=PS_faLY5aHY&ab_channel=%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%99%CE%91%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%99%CE%A1%CE%95%CE%99%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A5
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=5YWReGz0cMc&ab_channel=GogaMishiu
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://ayla.culture.gr/ipeirotiko_polyfonico_tragoudi/
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=CKW3loiYkgk&ab_channel=OfficialTMR
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=CdwCgp162DM&ab_channel=%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=4MYkX49YO1g&ab_channel=%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=fNZicp3ibyI&ab_channel=panpanou
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)

- https://www.youtube.com/watch?v=SWI1-KKgGz0&ab_channel=fisainotias
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=CVFYa4FxYwU&ab_channel=toelato
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=8fGDZMODvq0&ab_channel=%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82%CE%93%CF%81%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=IMi3yOtfWX4&ab_channel=NikosNtemiris
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=Sbfw6oAFnB8&ab_channel=%CE%A7%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%CE%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%82%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=bF0Vba1TaJA&ab_channel=GreekfolkMusic
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=KZXv-wtkSWw&ab_channel=gaspap
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=FVqkkqgEtvU&ab_channel=ThePicurar
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)

- https://www.youtube.com/watch?v=I28GWNXnEqE&ab_channel=%CE%B7%CF%87%CF%8E%28%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%29-echo%28vocallab%29
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=ayKSbsZWA8&ab_channel=GreefolkMusic
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- <https://epirusevents.gr>
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- (<https://ayla.culture.gr/iera-dasi-twn-xwriwn-tou-zagoriou-kai-tis-konitsas/>)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- (<https://www.unesco.org/archives/multimedia/document-610>)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- (<https://ich.unesco.org/en/BSP/polyphonic-caravan-researching-safeguarding-and-promoting-the-epirus-polyphonic-song-01611>)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)
- (<https://www.travelling.gr/2014/08/%CF%84%CE%B1-%CE%BD%CF%84%CF%8C%CE%BB%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%84%CF%83%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BC/>)
(τελευταία πρόσβαση 19.05.2022)

Νομοθετικά Κείμενα

UNESCO 2003, Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage

<https://ich.unesco.org/en/convention> (τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

UNESCO 1972, Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage

<https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

Δεοντολογικές Αρχές Σύμβασης του 2003, όπως αποφασίστηκαν και εγκρίθηκαν στη 10η Σύνοδο της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Σύμβασης στο Βίντχουκ της Ναμίμπια

<https://ayla.culture.gr/deontologia-apk/> (τελευταία πρόσβαση: 15.05.2015)

Νόμος 3028/2002 Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΦΕΚ Α -153/28.06.2002)

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-arxaiotites/n-3028-2002.html>(τελευταία πρόσβαση: 15.05.2015)

Νόμος 3521/2006 Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (ΦΕΚ Α 275/ 22.12.2006)

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-arxaiotites/nomos-3521-2006-phek-275a-22-12-2006.html> (τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

Προεδρικό Διάταγμα 4/2018 , «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού» (ΦΕΚ 7/Α/22.01.2018)

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-arxaiotites/proedriko-diatagma-4-2018-fek-7a-22-1-2018.html>(τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

Προεδρικό Διάταγμα 62/2012 «Καταγραφή, αποτύπωση και τεκμηρίωση άυλων πολιτιστικών αγαθών» (ΦΕΚ 112/Α/03.05.2012)

<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/370125/p.d.-62-2012> (τελευταία πρόσβαση 15.05.2022)

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Σ.Δ.Δ.Α.)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr